

JŪLIJA BĒRZIŅA LIECĪBAS PAR SARKANĀS ARMIJAS 201. (43. GVARDES) LATVIEŠU STRĒLNIEKU DIVĪZIJU 1942.–1945. GADĀ

2011. gada rudenī manās rokās nonāca Krievijā dzīvojušā latvieša, bijušā Sarkanās armijas 201. (43. gvardes) latviešu strēlnieku divīzijas (turpmāk – 201. latviešu strēlnieku divīzija; divīzija) karavīra Jūlija Bērziņa (1900–pēc 1963) atmiņas – divās līniju kladēs ar roku krievu valodā uzrakstīts 189 lapas garš latviešu karavīra stāsts par piedzīvoto Vācijas–PSRS karā (1941–1945).¹ J. Bērziņš atmiņas nosūtījis militārajam vēsturniekam Nikolajam Saltikovam (*Nikolai Saltykov*) Maskavā, kurš tās savukārt 1973. gada 28. februārī pārsūtījis uz Latvijas PSR Revolūcijas muzeju, šobrīd tās glabājas Latvijas Kara muzejā. Nav zināms precīzs atmiņu tapšanas laiks. Tā varētu būt 20. gadsimta 50. gadu otrā puse – 60. gadu sākums – t.s. atkušņa periods. Par to liecina autora pārdomas par vairākām PSRS aizliegtām tēmām. Piemēram, 1937.–1938. gada represijas PSRS teritorijā pret Sarkanās armijas militārpersonām, kā arī liela atsevišķu Sarkanās armijas (arī 201. latviešu strēlnieku divīzijas) darbības aspektu kritika, kas nav sastopama vēlāk sarakstītajās citu divīzijas karavīru atmiņās. Šīs atmiņas arī nav bijis pasūtījuma darbs.

IESKATS SARKANĀS ARMIJAS 201. (43. GVARDES) LATVIEŠU STRĒLNIEKU DIVĪZIJAS CĪŅĀS²

Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzija tika izveidota 1941. gada rudenī kā pirmā nacionālā vienība Sarkanajā armijā pēc Vācijas–PSRS kara sākšanās. 1941. gada augusta sākumā Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas (turpmāk – LK(b)P CK) sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893–1986) iesniedza Visvienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas (turpmāk – VK(b)P CK) sekretāram Georgijam Maļenkovam (*Georgii Malenkov*, 1901–1988) projektu par Latvijas strēlnieku divīzijas izveidošanu, un 3. augustā PSRS Valsts aizsardzības komiteja nolēma organizēt Latvijas strēlnieku divīziju. Divīzijas pirmo sastāvu formēja galvenokārt no padomju režīmam uzticamām personām (no bijušās Strādnieku gvardes kaujiniekiem, milicijas, LK(b)P aktīvistiem un citiem Latvijas PSR pilsoņiem, kuri bija evakuējušies uz Krieviju), kaut arī tās rindās bija daudzi vienkārši “līdzī aizrautie”.

Piemēram, bijušie 24. teritoriālā strēlnieku korpusa karavīri, kuri jūlija sākumā no Latvijas teritorijas atkāpās uz Krieviju. Pēc lieliem dzīvā spēka zaudējumiem jūlija kaujās korpusss tika reorganizēts, un atlikušie karavīri (aptuveni 3000) tika ieskaitīti jaunajā formējumā – 201. latviešu strēlnieku divīzijā. Kara gaitā divīziju papildināja gan ar Latvijas iedzīvotājiem, kas bija evakuējušies uz frontes aizmuguri, gan latviešiem, kas dzimuši un auguši Krievijas teritorijā vai arī tur nonākuši 1. pasaules kara laikā, gan 1940.–1941. gadā par dažādiem noziegumiem no Latvijas PSR izsūtītajiem, gan citu tautību PSRS republiku iedzīvotājiem.

Divīziju veidoja 92., 122., 191. strēlnieku pulks, 220. artilērijas pulks, 10. atsevišķā zenītartilērijas baterija, 170. atsevišķais sakaru bataljons, 53. atsevišķais sapieru bataljons, 49. medicīniski sanitārais bataljons un citas apakšvienības. Pirmais divīzijas komandieris bija bijušais Sarkanās armijas Ģenerālštāba akadēmijas vecākais pasniedzējs pulkvedis Jānis Veikins (1897–1979), kurš 1942. gada nogalē tika atstādināts no amata, un par jauno divīzijas komandieri kļuva pulkvedis Detlavs Brantkalns (1898–1979). 1942. gada februārī tika izveidots arī 1. atsevišķais Latvijas strēlnieku rezerves pulks (turpmāk – rezerves pulks). Tas izvietojās Gorohovecas nometnē un bija pakļauts Maskavas kara apgabala pavēlniecībai. Galvenais pulka uzdevums bija sagatavot kadru papildinājumu 201. latviešu strēlnieku divīzijai, 2. Polijas armijai, Latvijas partizāniem, kā arī kadrus Latvijas aviācijas pulka formēšanai. 1944. gada jūnijā uz pulka bāzes izveidoja 308. latviešu strēlnieku divīziju.

No 1941. gada 19. decembra līdz 1942. gada 11. janvārim 201. latviešu strēlnieku divīzija Rietumu frontē 33. armijas sastāvā piedalījās t.s. Maskavas kaujās (divīzijas kaujas sektors atradās uz rietumiem no Narofominskas). No 1942. gada 13. februāra līdz 5. martam divīzija piedalījās kaujās pie Borodinas, tad Demjanskas, no 20. jūlija līdz 9. septembrim kaujās Tuganovas rajonā (uz ziemeļrietumiem no Demjanskas).

1942. gada 5. oktobrī par kaujas nopelniem pie Maskavas 201. latviešu strēlnieku divīzijai tika piešķirts 43. gvardes divīzijas nosaukums. Sekoja Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija, LK(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes apsveikums divīzijas personālsastāvam. 1942. gada 19. oktobrī tika pasniegts gvardes divīzijas karogs. Ceremonijā piedalījās Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Augusts Kirhenšteins (1872–1963), Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis (1904–1966) un LK(b)P CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš. Pēc kara pasniegšanas tika nolasīta pavēle par došanos uz fronti, iekļaujoties 11. armijas sastāvā, lai turpinātu cīņas Demjanskas rajonā (tur cīņas latviešu strēlnieku divīzija piedalījās jau kopš aprīļa).

Laika posmā no 1942. gada oktobra līdz 1944. gada jūnijam divīzijas cīņu gaitas var sadalīt trīs posmos: līdz 1943. gada 9. aprīlim cīņas Demjanskas rajonā (Simanovas–Rosinas rajonā, Sorokinas–Radovas, Oļhovecas–Vjazovskas rajonā, kolhoza “Penna” teritorijā), no 1943. gada 10. aprīļa līdz 15. oktobrim kaujas 2. ešelonā Staraja Rusas rajonā un no 1943. gada 18. oktobra līdz 1944. gada 26. jūnijam – Veļikije Luku un Novorževas rajonā. Sīkāk: 1943. gada janvārī–februārī notika kaujas Staraja Rusas un Nasvas rajonā. 18. februārī divīzija tika sakoncentrēta kolhoza “Penna” teritorijā, tas ir, rajonā uz ziemeļrietumiem no Staraja Rusas – “Ramuševas koridora” ziemeļrietumu galā. Kaujās kolhoza “Penna” teritorijā divīzija piedalījās no 23. februāra līdz 15. martam. 20. martā tā tika atvilkta no frontes atpūtā. Šīs kaujas raksturo lieli personālsastāva zaudējumi, kopumā divīzija zaudēja apmēram pusi sastāva. 1943. gada 1. janvārī ierindā bija vairs tikai aptuveni 5000 karavīru.

30. martā divīzija saņēma 3700 karavīru papildinājumu no rezerves pulka. Sekoja jaunas kaujas (5. aprīlī atsviests pretinieks), un atkal divīzija cieta lielus personālsastāva zaudējumus. 8. aprīlī divīzija tika pārcelta uz frontes otro aizsardzības līniju, kur pie Lovatas upes tā veica atminēšanas darbus, ceļu būvi un remontu, kā arī aizsardzības līniju iekārtošanu.

1943. gada oktobrī divīzija tika iekļauta 2. Baltijas frontes 22. armijas sastāvā, to pārvietojot sākotnēji uz Toropecas pilsētu, tad Veļikije Luku rajonu. Tur divīzija tika papildināta, katrā pulkā izveidojot atkal trīs pilnus, kaujas spējīgus bataljonus. Sekoja piedalīšanās vietēja rakstura kaujās. Nākamās lielās cīņas divīzijai bija 1944. gada janvārī Nasvas rajonā.

1944. gada jūnijā uz 1. atsevišķā Latvijas strēlnieku rezerves pulka bāzes izveidoja 308. latviešu strēlnieku divīziju, kas kopā ar 201. latviešu strēlnieku divīziju veidoja 130. latviešu strēlnieku korpusu. Par 201. divīzijas komandieri iecēla Alfrēdu Kalniņu (1897–1967). 18. jūlijā 130. latviešu strēlnieku korpuss pārgāja Latvijas robežu pie Šķaunes, augustā norisa cīņas pie Aiviekstes upes, Krustpils un Vietalvas. 12. oktobrī, tuvojoties Rīgai, divīziju novirzīja uz Olaines pusi. Tikai 16. oktobrī divīzijai atļāva ieiet Rīgā (Sarkanās armijas vienības Rīgā iesoļoja 13. oktobrī). Pēc tam no 23. līdz 28. decembrim 130. latviešu strēlnieku korpuss cīnījās kaujās pie Džūkstes pret Latviešu leģiona 19. divīziju. 31. decembrī sekoja kaujas Kārmaču apkaimē, tad 1945. gada februārī kaujas pie Zvārdes, 1945. gada martā 130. latviešu strēlnieku korpusu iedalīja rezervē. Tas koncentrējās Blīdenes (pie Saldus) un plašākā apkārtnē, kur martā norisinājās kārtējās kaujas. Jāatzīmē, ka kauja pie Blīdenes, kas sākās 4. martā, raksturojama kā “trīciens ar pieri sienā”. Turpinājās jau 1941. gada decembrī Maskavas kauju laikā

aizsāktais – latviešu karavīri bija norīkoti cīnīties faktiski bezcerīgā frontes sektorā. Kaugas pie Blīdenes ilga mēnesi.

1945. gada 8. maijā – dienā, kad beidzās karš, 130. latviešu strēlnieku korpuss atradās Imulas upes krastos.

1947. gada martā divīzija tika pārveidota par 29. atsevišķo gvardes latviešu Rīgas strēlnieku brigādi, 1950. gada jūnijā – par 43. gvardes latviešu strēlnieku Rīgas divīziju, bet 1956. gada maijā–jūnijā divīzija un tās vienības tika izformētas.

Faktiski visu 201. latviešu strēlnieku divīzijas cīņu posmu bija raksturīgs gan komandieru kadru trūkums, gan lielie personālsastāva zaudējumi kaujas laukos un sekojošās papildināšanas grūtības, sevišķi ar latviešu tautības karavīriem. Tas radikāli mainīja divīzijas nacionālo sastāvu, izraisot divīzijas komandieru, sevišķi Veikina nepmierinātību.

JŪLIJA BĒRZIŅA PERSONĪBA

Vienīgais informācijas avots par Jūlija Bērziņa personu ir tas, ko viņš atmiņās pats pasaka par sevi. Jūlijs Bērziņš ir Krievijas latvietis, iespējams, dzimis Nižņijnovgorodā (no 1932. līdz 1991. gadam Gorkija), kur dzīvojis līdz pat iesaukšanas brīdim 201. latviešu strēlnieku divīzijā. Iespējams, dzimis Latvijas teritorijā un uz Krieviju evakuējies pēc 1. pasaules kara sākšanās 1914. gadā. Dzimis 1900. gadā. Piedalījies Krievijas Pilsoņu karā, tomēr nav zināms, cik ilgi un kurā frontes sektorā. Pirms Vācijas–PSRS kara sākšanās strādājis Gorkijā Ūdens un kanalizācijas tresta saimniecības daļā par grāmatvedi. Sarkanajā armijā iesaukts 1942. gada 25. maijā, nosūtīts uz 1. atsevišķo Latvijas strēlnieku rezerves pulku, pēc apmācību iziešanas nonācis 201. latviešu strēlnieku divīzijas 191. pulka 1. bataljonā ložmetējnieku rotā. Līdz 1943. gada pavasarim Bērziņam ir ierindnieka dienesta pakāpe, iespējams, kara gaitā viņš ir ticis paugstināts, jo atmiņās min faktu, ka kara izskaņā ir bijis municijas apgādes (vada) komandieris. No atmiņām netop skaidrs, vai viņš ir cietis 1937.–1938. gada represijās Krievijā, to neapstiprina arī PSRS politiskā terora laikā arestēto un sodīto datubāzes. Par Bērziņa iespējamo saistību ar represijām liecina atmiņām raksturīgā atklātā 1937.–1938. gada notikumu un seku kritika.

1942. gada septembrī kaujas pie Tuganovas laikā Bērziņš tika ievainots, pēc tam bija trīs mēnešu ilgs ceļojums pa kara hospitāļiem, līdz tā paša gada 15. decembrī viņš atkal nonāca Gorohovecas nometnē 1. atsevišķajā Latvijas strēlnieku rezerves pulkā. Pēc sagatavošanās 1943. gada marta beigās viņš atgriezās 201. latviešu strēlnieku divīzijā, šoreiz 121. gvardes latviešu strēlnieku pulkā. Tur viņš ir bijis gan ložmetējnieku rotā, gan ticis pārcelts (vecuma

dēļ) uz saimniecības vadu, kur kalpojis līdz kara beigām. Pēc kara dzīvojis Maskavā.

Atmiņas sācis rakstīt par laiku no 1942. gada jūnija, un, lai gan tiek pieteikts tikai 1942. un 1943. gads, tomēr saturiski autors apskata arī piedzīvoto 1944. un 1945. gadā. Bērziņš raksta ne tikai par notikumiem, kuros bijis līdzdalībnieks, bet arī sniedz vērtējumu pagātnei. Grūti spriest, vai autoram ir fenomenāla atmiņa vai izmantotas labas grāmatas, taču dažkārt viņš sniedz detalizētu ieskatu Krievijas vēstures dažādos posmos.

Atmiņas ir jauna, līdz šim nepublicēta liecība par 201. latviešu strēlnieku divīziju un par redzēto karā. Atmiņu vērtību nosaka autora visumā objektīvie spriedumi (tos iespējams nostatīt līdzās informācijai citos avotos, arī oficiālajos dokumentos) un atsevišķus notikumus papildinošas citos avotos nesastopamas detaļas. Atmiņās tiek sniegts vispārīgs priekšstats par stāvokli divīzijā, kad jau bija zināms kara rezultāts. Uz to norāda autora spriedumi par notikumiem pagātnē, jeb kā būtu vajadzējis rīkoties, lai iznākums būtu citāds.

Šai publikācijai atlasīti un tulkoti atsevišķi Bērziņa atmiņu fragmenti. Nav iekļautas tās daļas, kas apraksta “sausas” militārās norises, bet ir ietvertas tās, kas ļauj izsekot līdzī “dzīva” karavīra vērojumiem attiecībās: karavīrs – komandieris, karavīrs – citi karavīri, karavīrs – pienākumi, karavīrs – notikumi. Publicēšanai izvēlētajiem 14 fragmentiem, balstoties uz to saturu, doti arī virsraksti kvadrātiņkāvās.

Atlasītajos fragmentos Jūlijs Bērziņš sniedzis ieskatu un analizējis jautājumus par:

- 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandējošā un personālsastāva komplektēšanas problemātiku, sastāva nacionālajām izmaiņām un raksturojumu;
- 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandējošā un personālsastāva politisko uzticamību, soda orgānu darbību, arī par 1937.–1938. gadā PSRS veiktajām represijām pret Sarkanās armijas militārpersonām (latviešiem);
- ikdienas dzīvi 201. latviešu strēlnieku divīzijā, 1. atsevišķajā Latvijas strēlnieku rezerves pulkā un kara hospitāļos;
- pēckara kārtību.

Šajos fragmentos autors ne tikai izklāsta notikumus, bet raksturo un novērtē būtiskus 201. latviešu strēlnieku divīzijas iekšējās dzīves aspektus (piemēram, komplektēšanu, nacionālās attiecības u.c.). Sastopams arī divīzijas komandieru nomaīņas apraksts un abu divīzijas komandieru (Veikina un Brantkalna) darbības vērtējums.

Autors rakstījis vienlaidus tekstā, darbu sadalīdams divās daļās: 1942. un 1943. gads. Tāpēc dažkārt sarežģīti izsekot līdzī datumiem, notikumiem. Specifika ir tā, ka autors praktiski nav lietojis pieturas

zīmes (punktus), dažkārt teikumam stiepjoties 9–10 rindu garumā. Tāpēc, tulkojot atmiņas, teikumi ir sadalīti, lai būtu iespējams uzvert saturu. Labotas gramatiskās kļūdas, iespēju robežās saglabājot stila īpatnības.

Atlasītos fragmentus papildina komentāri un piezīmes par notikumiem, gadskaitļiem, personām, vietvārdiem un specifiskiem kara laika terminiem. Aiz personvārdiem un vietvārdiem, pirmo reizi minot, iekavās dota to oriģinālrakstība. Ne vienmēr izdevies noskaidrot personu vārdus un dzīves datus, tāpēc dažkārt komentāros to trūkst. Tulkojuma teksts atsevišķās vietās papildināts ar vārdiem kvadrātiekvās. Uz izlaidumiem tekstā norāda trīs punkti kvadrātiekvās.

Ilze Jermacāne

ATMIŅAS

1942. gada maijs–decembris

[201. LATVIEŠU STRĒLNIEKU DIVĪZIJAS KARA TRIBUNĀLA
SĒDE UN SODA IZPILDE]

[...] Tūlīt pēc bērēm mums bez ieročiem lika nostāties un veda uz bataljona štābu, kas atradās dziļāk mežā – te arī, izrādās, atradās bataljona strēlnieku rotas.³

Izvietojāmies pusapli noteiktā attālumā no galdiņa un soliņa, kas bija uz ātru roku uzbūvēti uz zemē iedzītām kārtīm. Izrādās, mēs bijām savākti, lai noklausītos tribunāla lietu, kurā kāds karavīrs tika apsūdzēts dezertēšanā – viņš bija aizturēts apmēram 40 km no dislokācijas vietas un nogādāts daļā. Apsūdzētajam tiesa piesprieda nošaušanu, tās izpildīšanai bija jānotiek pēc 24 stundām.⁴ Es stāvēju un klausījos lauka karatiesas⁵ spriedumu un domāju savu domu. Protams, arī neattaisnoju dezertieri, kurš ar savu rīcību cerēja izglābt savu ādu, bet tajā pašā laikā domāju, ka ar to nepacelsi bataljona karavīru garu. Jā, nebija jautras šīs domas.

Pārnakšņojām savā dislokācijas vietā, kur un kā kurš spēja iekārtoties. Nākamajā [dienā], tā arī neko nedarot, palikām uz vietas, acīmredzot mūsu skriešana uz fronti bija izpildīta.⁶ Pret vakaru mūs atkal nostādīja ierindā un paziņoja, ka iesim apmeklēt sprieduma izpildīšanu, bet iziešana nedaudz aizkavējās, un es izgāju no ierindas un piegāju pie rotas komandiera vietnieka un palūdzu mani atbrīvot no tā, jo dvēsele to neiztur, uz ko viņš man pajautāja, vai es esmu

arī pret šaušanu uz ienaidnieku, uz ko es atbildēju, ka šaut uz ienaidnieku es nekad neatsakos un neatteikšos, bet izdarīt šāvieni un tajā piedalīties dvēsele neļauj un skatīties uz to ir bezgala grūti, bet pēc tam mocīs redzētā murgi.

Acīmredzot mani argumenti pārliecināja rotas komandiera vietnieku, un es paliku dislokācijas vietā. Drīz atgriezās aizgājušie un izklīda pa mūsu noņemtajuma vietu. Viens no viņiem pienāca man klāt un sāka stāstīt par nošaušanas procedūru, bet es palūdzu viņu apklust, kopumā arī citi bija kaut kādā nospīestā, sasprindzinātā noskaņojumā.

[IESAUKŠANA, NEUZTICĪBA UN BAILES]

[...] Un tepat sev iegalvoju, ka iedzēris nekad uzbrukumā neiešu, jo skaidrā spēšu izdarīt vairāk un labāk nekā iedzēris.⁷ Un, lūk, vēl arvien pārņemtam ar šīm pēdējām domām, man pēkšņi staršina⁸ piedāvā šņabi, un es mehāniski, neko nedomājot, viņam atbildu, ka psiholoģiskajā uzbrukumā⁹ neiešu un tāpēc šņabi nedzeršu.¹⁰ Pēc šī skaidrojuma zampoļits¹¹ vēl pajautāja man, kā saprast manus pēdējos vārdus – vai kā atteikumu, ka es vispār uzbrukumā neiešu, uz ko es viņam atbildēju, ka tā tas nav jāsaprot, jo, ja vajag, es uzbrukumā iešu, bet psiholoģisku uzbrukuma veidu vispār neatzīstu, jo tajā iet, pie tam iedzērušam, ir līdzvērtīgi pašnāvībai. Pēc tam zampoļits, nedaudz padomājis, man teica, ka tad nevajadzēja runāt tā, kā es esot runājis. Vispār tas bija smalks mājiens ar mietu,¹² no tā secināju, ka man te nezin kāpēc neuzticas, manai rīcībai un katram manam vārdam kāds seko, bet tas nozīmē, ka mēs joprojām turpinām dzīvot 1937. gadā, kaut gan patiesībā jau ir 1942. gada otra puse.¹³ Bet, ja ir tā, ka tas viss, kas ir bijis, neskatoties ne uz ko, reiz uzpeldējis, tad ko gan padarīsi, tik un tā tālāk par Kušku¹⁴ neaizsūtīs, bet vadu acīmredzot man tomēr nedos. Un nevilšus atcerējos kādu tikšanos un sarunu ar ierindnieku latvieti, kurš dienestu izgāja 1941. gada nogalē kādā no frontes atsauktā krievu vienībā, kura bija izvietota celtnieku barakās Gorkijā¹⁵, par to, kā viņus noņēma no frontes un pārveda uz Gorkiju it kā tāpēc, ka viņu vienībā ir daudz karavīru ukraiņu un ka it kā Hitlers¹⁶ ir izdevis pavēli par to, ka gūstā saņemtos karavīrus no viņu ieņemtās teritorijas viņš atlaiž mājās, un ukraiņi, uzzinājuši par šo pavēli, sāka pāriet pretinieka pusē, lai pēc tam čāpotu, čāpotu mājās. Ka tagad te viņi iziet pārbaudi un sijāšanu, pēc kuras nelielās grupās viņus sūta atpakaļ uz frontes daļām. Es tajā laikā no rajona kara komisariāta biju iesaukts vietējās pilsētas pretgaisa aizsardzības rindās, kur sakarā ar to, ka pretinieka aviācijas uzlidojumi nezin kāpēc beidzās un bombardēšanas seku likvidēšanas vienībā iesauktajiem cilvēkiem vairs

nebija ko darīt, nodarbojāties ar spridzināšanas lietu apmācību, kā arī atmīnējām un mīnējām apgabalū un izzinājām kā vienas, tā otras puses lietoto mīnu paraugus un karā lietojamo sprāgstvielu īpašības.

Atcerējos arī sarunu 1941. gada rudenī starp mums, Gorkijā dzīvošajiem latviešiem, kad līdz mums nonāca neoficiālas baumas par Gorohovecas noņemto formējamo latviešu divīziju no latviešiem, kas uz Gorkiju bija atbraukuši no vācu ieņemtās Latvijas teritorijas.¹⁷ Tad mēs raustījām plecus un tikšanās laikā vienmēr spriedām par jautājumu, kāpēc divīzijā uzņem tikai no Latvijas izbraukušos latviešus, bet neiesauc arī mūs, ar ko mēs esam sliktāki par viņiem un vai tad karosim sliktāk. Bet pēc tam kāds izteica domu, ka sakarā ar 1937. un 1938. gada represijām starp Padomju Savienības teritorijā dzīvošajiem latviešiem mums vēl arvien neuzticas un uzskata mūs par neuzticamiem elementiem.¹⁸

Varbūt arī tā bija taisnība, jo līdz 1942. gada maijam¹⁹ neviens no man zināmajiem latviešiem iesaucamajā vecumā kaut kādu apstākļu dēļ armijā nebija paņemts. Šī situācija mainījās tikai tad, kad acīmredzot izsīka rezerves iesaukšanai Latviešu strēlnieku divīzijā, un tad acīmredzot atcerējās par mums, bet, kad atcerējās, tad ātri sāka atgūt nokavēto laiku. Steigā atgadījās arī kļūdas, piemēram, viens ģimenes loceklis, dzimis 1918. gadā Kuibiševā²⁰, uzvārdā Jegorovs, tika uzskatīts par krievu un nosūtīts uz krievu daļu, bet viņa tēvs, cēlies no Jaroslavļas²¹, atbraucis uz Rīgu peļņā 1913. gadā un evakuēts kopā ar uzņēmumu uz Kuibiševu 1915. gadā, tika atzīts par izceļotāju no Latvijas, un kara komisariāts viņu nosūtīja uz Latviešu strēlnieku divīzijas rezerves pulku.

Tika novēroti arī tādi gadījumi, kad rajona kara komisariāts, acīmredzot stingri pieturoties pie saņemtās instrukcijas, nosūtīja mobilizētos latviešus tikai uz 1. latv[iešu] strēln[ieku] rezerves pulku, bet cits rajona kara komisariāts, izvietots tajā pašā pilsētā, nosūtīja mobilizētos latviešus uz krievu rezerves formējumiem, acīmredzot aizmirsis par šo instrukciju.

Bija arī gadījums, kad, ieradies 1. LSRP,²² mobilizētais ierindnieks Briedis pavēlniecībai uzdeva jautājumu par to, kur atrodas viņa tēvs, kurš represēts 1936. gada beigās, un pavēlniecība, lai izvairītos no līdzīgiem jautājumiem no citiem iesauktajiem, nekavējoties aizkomandēja Briedi no daļas, bet, uz kuriem, tas mums tā arī palika noslēpums.²³

Pēc sarunas ar zampoļitu tas viss nozibsnīja galvā, un tūlīt arī nodomāju – ja es būtu kādā krievu divīzijā, varbūt tur būtu labāk, laikam tur nevalda tāda neuzticības un aizdomu atmosfēra citam pret citu kā pie mums šeit.

[CEĻĀ UZ HOSPITĀLI, HOSPITĀLĪ]

Kļuva skaidrs, ka viņš [jaunākais leitnants] nespēja izmantot pārtraukumus mīnu sprādzienos un ar to tagad izjauca manis paredzēto, un ar šo tagad bija jānodarbojas man pašam. Nesakot ne vārda, pagāju viņam garām un apgāju vēl vienu karavīru, kad man priekšā – ne tālāk par vienu soli no manis – nokrita ienaidnieka mesta rokasgranāta un, nokļuvusi tranšējā un nokritusi tieši tranšējas dibenā, turpināja kā tapa griezties vilcīnā. Pirmā doma bija pieliekties, saķert to un izmest no ierakuma, bet tūlīt pat iešāvās prātā, ka ir par vēlu, ka es nezinu konstrukciju un tās degļa degšanas ilgumu. Cita lieta, ja tā būtu bijusi pretinieka rokasgranāta ar koka rokturi, bet šī ir kaut kāda olas lieluma, kā pīles ola, un tūlīt pat sāku nolaisties uz viena ceļgala, jo nogulties pilnīgi nebija vietas.

Nepaspēju nolaisties uz ceļgala, kā atskanēja sprādziens, un es sajutu triecienu kreisajā kājā virs ceļgala. Paskatoties uz trieciena saņemšanas vietu, ieraudzīju, ka šajā vietā ir pārrautas bikses, un sapratu, ka atkal esmu ievainots ar šķembu, bet tagad šis ievainojums nav joka lieta. Vēl nesajutis sāpes, uzlēcu kājās un, pagriezies pret jaunāko leitnantu, pateicu viņam, lai paziņo jaunākajam leitnantam Dzenim²⁴, ka grupas komandieris Bērziņš ir ievainots un aiziet uz aizmuguri un ka grupas komandēšanu nodod viņam, bet, ejot garām manis atvestajai ložmetēju apkalpei, lai pasaka, ka pirmajam numuram jāpieņem apkalpes komandēšana un nekavējoties jāsāk ložmetēja uzstādīšana. Pie izejas no tranšējas satiku sanitārinstruktoru un palūdzu viņam pārsiet ievainojumu, jo sajutu, ka tas sāk asiņot. Tūlīt pat nolaidu bikses, un viņš pārsēja ievainojumu. Pēc tam, joprojām nejūtot sāpes, gāju tālāk. Pie mūsu trešās apkalpes satiku ložmetēju rotas komandieri un īsumā pastāstīju par visu notikušo, kā arī par maniem pēdējiem rīkojumiem. Pēdējais mani neaizkavēja, tikai norādīja, lai, ejot garām bataljona KP²⁵, ieeju tur un par visu izstāstu bataljona komandierim leitnantam Skopinovam, ko es arī izpildīju pēc tam ziņojuma gaitā. Pēc Nikoļskas ciema²⁶ sāku iet tālāk, bet tagad gāju pieklibojot, jo kāja sāka sāpēt. Tomēr, ignorējot pieaugošās sāpes kājā, nogāju līdz sanvadam²⁷, kur nodevu ieroci, patronas un granātas un, atteicies no jaunas pārsiešanas, palūdzu man iedot kādu nūju, lai ar tās palīdzību varētu pārvietoties. Tā sanvadā neatradās, tāpēc sanvada feldšeris nosūtīja kādu sanitāru to priekš manis nogriezt tuvumā augošajā kārkļājā. Kamēr sanitārs gādāja nūju, sāka krēslot, un šajā laikā uguni atklāja mūsu lielgabals, kas atradās kaut kur sanvada tuvumā, jo šāviena skaņa bija tik skaļa, ka apdullināja, un vada komandieris, par kaut ko satraukts, deva rīkojumu tiem, kas var pārvietoties patstāvīgi, iet uz sanrotu. Tā kā es joprojām uzskatīju, ka paiet varu, lai arī klibojot, piecēlos

kopā ar grupu ievainoto un, balstoties uz nūjas, klusiņām vilkos ar viņiem, bet viņi gāja ātrāk par mani un drīz pazuda tumsā, bet ar mani palika viens labajā kājā ievainots karavīrs.

Nezinu, vai mēs tālu aizgājām no sanvada, bet mūs sāka apdzīt kaut kādi divjūgu vezumi. Vienu apturējām un palūdzām mūs aizvest līdz mūsu pulka sanrotai. Braucējs neatteicās aizvest, bet sacīja, ka sanrotā viņš neiebrauks, jo steidzas pēc šāviņiem baterijai, un viņš mūs izsēdinās 200 vai 300 metrus no sanvada. Braucējs apzinīgi izpildīja savu solījumu un, izsēdinājis mūs, parādīja virzienu, kurā jāiet.

Rati aizbrauca, un mēs abi pilnīgā tumsā sākām brist norādītajā virzienā, bet, jūtot, ka neaiziešu, teicu, lai karavīrs nekavējas manis dēļ, bet iet uz priekšu un, kad aizies līdz sanrotai, lai tur paziņo par mani, lai atnāk sagaidīt kāds, ar kura palīdzību es tad aiziešu.

Mans ceļabiedrs paklausīja mani, un patiešām – tumsā man uzsauca sievietes balss, un pie manis pienāca sanitāre, ar kuras palīdzību es aizkliboju līdz sanrotai. Tur teltenē lampu gaismā no jauna veica pārsiešanu, stinguma krampju pretpoti un aizpildīja par mani kartīti ar atzīmi, ka tālāk mani var transportēt sēdus stāvoklī, pēc tam iedeva krūzi tējas un gabalu maizes ar sviestu, kuru tūlīt pat apēdu, uzdzerot saldu tēju, jo jutu, ka esmu izbadējies – vairāk par diennakti bija pagājis, kā mutē nebija bijusi ne drupata. Pēc tam mani aizveda uz kaut kādu šķūni, kur gar abām malām bija ierīkotas nepārtrauktas zemas nāras.²⁸

Te es novilku zābakus, atritināju saritināto šineli un, apsedzies ar to, likos gulēt. Pamodos, kad saulīte jau ielūkojās šķūnī. Uzreiz apsēdos uz nāras malas un sāku apaut kājas, vienlaikus lūkojoties apkārt, un mani izbrīnīja tas, ka tagad nāras abās pusēs bija pilnībā aizņemtas ar guļošajiem. No tā secināju, ka naktī, kamēr es gulēju, bijusi kauja, kuras laikā mēs cietām zaudējumus, un sakarā ar to ieradušies ievainotie tika novietoti šajā šķūnī, jo tad, kad es tur aizgāju, šķūnī gulēja ne vairāk par trim cilvēkiem. Tā kā te gulēja viegli ievainotie, tad vēl kaut kur atradās smagi ievainotie. Drīz atnāca sanitāre un paziņoja, ka no medsanbata²⁹ ir atbraukusi mašīna, un sāka izsaukt to uzvārdus, kuriem ir jābrauc uz medsanbatu, to skaitā nosauca arī manu uzvārdu. Izsauktie tūlīt pat sāka iziet un sēsties sanitārajā autobusā, uz kuru ar sanitāres palīdzību aizvilkos arī es. Pieejot pie autobusa, ar šofera palīdzību iekāpu un apsēdos uz soliņa pie autobusa durvīm, jo citas vietas bija aizņemtas. Autobusa vidū novietoja nestuves ar smagi ievainotajiem, pēc tam durvis tika aiztaisītas, un autobuss tūlīt pat sāka braukt. Nebraucām ilgi, iebraucām kaut kādā priežu mežā, kur bija uzstādīta viena liela telzene, bet pie tās vieniem sāniem uzceltas rindā vairākas garas zemnīcas. Drīz pēc atbraukšanas mani iedeva teltenē un pavēlēja izģērbties, pēc tam

apgulties uz operāciju galda, uz krūtīm uzlika paplāti ar instrumentiem, bet rokas lika palikt zem galvas. Pie galvas stāvošā sanitāre ar abām rokām satvēra manus elkoņus un teica, lai es nekustos, jo tad paplāte ar instrumentiem var nokrist zemē, bet vairāk dezinficētu instrumentu nav, jo autoklāvs³⁰ nestrādā. Pienāca ārsts, uzzināju, ka viņa uzvārds ir Ečins.³¹ Viņš paņēma šķēres, pārgrieza marles un noņēma apsēju, pēc tam paņēma pinceti un uzreiz iegremdēja ievainojumā, pēc tam ar zausocienu “O, o!” pavēlēja kādam “desmit kubikus”, pēc tam sajutu vieglu dūrienu kājā kaut kur gūžas rajonā, un tad dakteris Ečins uzsāka operāciju. Sākumā sajutu trulas sāpes, pēc tam tās pakāpeniski pastiprinājās un kļuva vienkārši neciešamas. Kamēr vēl varēju paciest, gribēju izlamāties ar visnecenzētākajiem vārdiem, bet laikus atjēdzu, ka apkārt ir sievietes. Sakodis zobus, teicu dakterim: “Jūs, zirgu dakteris, rakņājaties un nevarat izņemt šķembu,” – uz ko ārsts atbildēja, lai vēl nedaudz paciešos, ka viņš tūlīt pabeigs. Un patiesi, pēc neilga laika sākās pārsiešana, un sāpes pakāpeniski pārgāja, un, kad tiku nolaists no galda, es viss biju slapjš, pilnīgi kā pēc pirts. Kāds man palīdzēja apģērbties, un es palūdzu atļauju uzsmēķēt, un dakteris Ečins pienāca pie manis, iedeva papīrosu, iedeva uguni, un, kad es biju ievilcis pirmo dūmu, dakteris it kā taisnodamies teica, ka man visu kāju varētu sagraizīt, bet šķembu tomēr neatradīs. Pēc tam atkal ar sanitāres palīdzību, tagad jau lecot uz vienas kājas, nokļuvu līdz vienai zemnīcai, kur apsēdos uz nāras un palūdzu zemnīcā dežurējošai sanitārei papīra lapu, un, to saņēmis, uzrakstīju uz mājām Gorkijā vēstuli, kurā lūdzu man vairs nerakstīt vēstules uz agrāk norādīto adresi, jo esmu viegli ievainots un tagad braucu uz aizmuguri, bet, kur palikšu, pats nezinu, taču domāju, ka Jaroslavlā, kur, kā es zināju, atradās mūsu divīzijas hospitālis.³² Tikko biju paspējis uzrakstīt vēstuli, salocīt trijstūrī, uzrakstīt adresi un nodot sanitārei, kā man paziņoja, ka mani nosūta tālāk uz hospitāli Krestcos³³. Man palīdzēja iziet no zemnīcas un iesēdināja smagās mašīnas kravas kastē, kas līdz pusei bija piepildīta ar salmiem, te vēl tika iesēdināti cilvēki desmit, lielākoties visi ievainotie, kurš rokā, kurš kājā, bet viens nosēdinātais bija ar norautu apakšžokli. Un mūs veda. Braucām ilgi, un tikai līdz ar krēslu mašīna ieobrauca mežā un apstājās pie teltenēm. Izrādās, ka mēs ieobraucām hospitāli PEG 118³⁴ pārnakšņošanai, bet rīt mūs vedīs tālāk. Izvietojāmies pa teltenēm uz koka nārām, bet te jau bija segas, ar ko apsegties, un spilveni, lai arī ar sienu pildīti, kur likt galvu. Pirmo reizi pēc trim mēnešiem nolikos gulēt izģērbies un zem segas, jo līdz šim visu laiku bija jāguļ ar drēbēm un jāsedzas ar šineli.³⁵ Pamodos no rīta, nometu segu un tikai tad ievēroju, ka apakšbikšu stara ievainojuma vietā ir asinīs. Saviebos, bet ko padarīsi, un pats sev teicu: “Turies, Kristus cieta un mums lika.” Drīz atnesa tēju, salēja pa krūzēm un iedeva maizi

ar gaļu. Tūlīt pēc brokastīm ienāca ārste – jauna sieviete. Pieejot pie katra, apvaicājās par pašsajūtu, kaut ko izklausīja, kādam pārbaudīja pulsu. Pienākot pie manis, uzdeva to pašu stereotipisko jautājumu un, saņemot atbildi, pārbaudīja pulsu un gribēja jau iet, kad es pie viņas vērsos ar lūgumu – vai viņa nevar parūpēties, lai man izsniedz tīras apakšbikses, kā arī kaut kādus marles atgriezumus un vati. Uz to viņa atbildēja, ka par apakšbiksēm viņa parūpēsies, kaut arī uzreiz piebilda, ka tās nebūs jaunas, bet lietotas, taču tīras, izmazgātas, un painteresējās, kāpēc man ir vajadzīga marle un vate. Atmetis segu, norādīju uz bikšu starām un teicu, ka pēc tam, kad nomainīšu apakšbikses, lai tās atkal nepiesūktos ar asinīm, es no marles un vates uztaisīšu spilvenu un uzlikšu uz saites, kur asinīm sūkties, un tādā veidā pasargāšu apakšbikses no sasmērēšanās ar asinīm. Drīz telti ienāca jaunieta – sanitāre un pasniedza man to, ko biju lūdzis. Viņas klātbūtnē, cik ātri spēju, pārgērbos, uzmeistaroju spilvenu un piemēroju virs saites, atkal apgūlos un pajautāju, vai sanitāre nevar iedot gabaliņu saites, lai pārsietu kāju kopā ar pielikto spilvenu, lai tas noslīdētu uz sāniem, un viņa, izņēmusi no kabatas saritināto saiti, atritināja un, atrāvusi apmēram pusmetru, pasniedza man. Pabeidzis savu “kosmētiku”, nolēmu, ka jānomazgājas. Pajautājis kādam blakus guļošajam, kur šeit ir mazgājamā ierīce, saņēmu atbildi, ka mazgājamā ierīce atrodas pa kreisi no telts, desmit soļus no tās. Saviebu seju, ka būs jālec uz vienas kājas, bet no pieņemtā lēmuma neatteicos un, atspiežoties uz savas nūjas, neviena neievērots, aizvilkos līdz mazgājamajai ierīcei, kur nomazgāju rokas un seju, pēc tam atgriezos telti un sāku gērbties. Viss gāja labi, bet, lūk, ar zābakiem iznāca ķibe. Pirmkārt nekādi nevarēju pielāgoties aptīt kājautus kreisās kājas pēdai, bet, kad beigās ar to tiku galā, atkal bija dilemma, kā uzvilkt zābaku, bet arī ar to kaut kā tiku galā, un tagad es biju gatavs doties tālāk. Kad izdzirdēju motora troksni, atspiedies pret nūju, aizkliboju līdz smagajai mašīnai un mašīnas kravas kastē ieraudzīju savus ceļabiedrus, kas no mašīnas pastiepa roku un palīdzēja tikt piekabē, un tā es biju gatavs turpināt ceļu. Un patiešām – atskanēja mašīnas īsais atvadu svilpiens, ar klauzīnu aizcirtās kabīnes durvis, iekaucās motors, un mūsu 1,5 tonnu mašīna³⁶ aizripoja.

Izbraucot no meža, tā nogriezās uz smilšu braucamā ceļa un aizbrauca pa to. Aizbrauca tāpat kā iepriekšējā dienā – atklāti, neslēpjoties, dienas laikā, brauca garām apdzīvotām vietām. Vienas nosaukums līdz pat šim laikam ir palicis prātā – “Baloži”. Palika prātā, jo tas ir tīri latvisks vārds un tulkojumā uz krievu valodu nozīmē “golubi”. Acīmredzot šī apdzīvotā vieta ieguvusi nosaukumu no latviešiem, kuri kādreiz bija izbraukuši no savas dzimtenes un apmetušies šeit. Pret vakaru mašīna iebrauca Krestcos un apstājās

pie kādas zemas, lielas vienstāva ēkas. Izrādās, šajā ēkā zem viena jumta atradās plaša istaba ar nārām divos stāvos pie vienas sienas, blakus ģērbtuve, aiz tās tvaika pirts ar dušu un kamera apģērba dezinficēšanai. No garderobes vienas durvis veda uz pārsiešanas punktu. Par to uzzināju vēlāk, kad pēc visas procedūras pieņemšanas mani tajā ieveda. Kad mani tur ieveda, es vienkārši uzreiz paliku mēms no tā, ko ieraudzīju, jo nevarēju iedomāties, ka istaba ir tik liela, tajā gar sienām un divās rindās pa vidu salikti vienkārši soli, uz kuriem sēdēja ievainotie. Ap viņiem rosījās medpersonāls³⁷, kādu pārsaitējot, bet citam noņemot saiti, bet malā atradās četri vai vairāk operāciju galdi, un arī ap tiem cilvēki baltos halātos, spilgti apgaismoti, kaut ko darīja. Vārdu sakot, manā galvā nesavietojās tas, ka tik daudz ievainoto var būt koncentrēts vienā vietā. Acīmredzot te pirms sūtīšanas tālāk atradās ja ne frontes, tad noteikti armijas nozīmes hospitālis.

[...] Bet es stāvēju un domāju savas skumjās domas, ka, lūk, atkal esmu Krestcos, ka tagad līdz šējienei nokļuvu divās dienās, pie tam viss pārbrauciens notika pa dienu, nebaidoties tikt pretinieka lidmašīnu sabumbotiem. Bet no šējienes uz priekšējo līniju mēs gājām pa naktīm, pie tam steidzāmies, lai šajā vasaras naktī aizietu līdz vietai, kur nozīmēta kārtējā dienas pavadīšana. Gājām gandrīz visu laiku pa mežiem, cenšoties izvairīties no atklātām vietām un apdzīvotiem punktiem, un tomēr, lai arī kā slēpāmies, beidzoties pārgājienam, kas ilga dienas desmit, mūs uzgāja pretinieka gaisa izlūkošana – un mēs tikām bombardēti no gaisa tā, ka maz nelikās. Nezinu, vai ilgi biju nogrimis savās pārdomās par to visu, kad mani pamodināja balss no augšējā plaukta, kas sauca sanitāru, un, kad tas piegāja un pajautāja, ko viņam vajag, viņš palūdza, lai iedod pīli. Es kaut kā uzreiz apjēdzu, ka karavīrs, kurš lūdza pīli, nevar būt stipri ievainots, jo tad jau viņš nevarētu uzrāpties uz augšējā plaukta, un, pagriezies pret nārām, pajautāju, kur viņš ir ievainots, un saņēmu atbildi, ka rokā. Tas mani sadusmoja, un, pavirzījies pie nārām, jau paaugstinātā balsi teicu, lai viņš nekavējoties nokāpj no nārām, bet, pagriezies pret sanitāru, teicu, lai viņš parāda šim tipam, kur ir ateja. Pēc tā karavīrs lēnām piecēlās un sāka kāpt lejā no nārām, acīmredzot tomēr cerēdams, ka kāds viņu atbalstīs un sāks man iebilst, bet, tā kā visi klusēja, kopā ar sanitāru izgāja no vagona. Pavērtajās durvīs redzēju, ka ir jau sākusies ausma.

Pēc kāda laika piebrauca kravas mašīna, un mēs, vagonā esošie, tikām tajā iesēdināti. Pēc tam mašīna sāka braukt, pabrauca pa kādu ielu, kuras abās pusēs bija divstāvu koka standartmājas. Pie vienas mašīna apstājās. Mēs tikām izsēdināti, un sagaidīt iznākušais sanitārs ieveda mūs iekšā. Te es ar grūtībām uzkāpu otrajā stāvā, jo kreisā kāja ceļgalā nelocījās, un sanitārs man ierādāja vietu uz

nārām. Tā kā iepriekšējā diena un nakts tika pavadīta bez miega, es izgērbos un apgūlos uz no lejas atsūtītās telts, apsedzos ar savu šineli un tūlīt pat aizmiglu.

Pamodos vēlu, tikai tad, kad sāka šķindēt katli ar atvestajām pusdienām, un tikai tad, kā pienākas, apskatījos, kur atrodos, – izrādījās, ka mēs istabā esam seši cilvēki. Pusdienu laikā garāmejojot iepazīnāmies cits ar citu un sarunā pajautāju, vai viņi nezina, vai pretinieks ir ieņēmis Krestcus un vai te ir civilisti, jo tad, kad veda šurp, es neievēroju nevienu civilā apģērbā. Uz to kāds atbildēja, ka Krestcos pretinieks ir bijis, bet ļoti īsu laiku, ieņēmis kaut kādas mototanku daļas 1941. gadā, bet ticis no šejienes mūsu daļu atsviests, ka šobrīd šeit civilistu nav un ka viss strādnieku ciems šobrīd ir viens milzīgs evakuācijas hospitālis, kur notiek ievainoto un slimo karavīru šķirošana un evakuācija uz aizmuguri.

Tā pagāja divas vai trīs dienas, un, šķiet, pat ārsts šajā laikā mūs neapmeklēja. Kopumā sēdējām, gulējām, ēdām un gulējām, pat sarunas kaut kā nevedās, jo katrs no mums bija nogrimis savās domās un dalities tajās ar citiem nevēlējās. Kādā dienā pēc pusdienām mums paziņoja, ka ieradies sanitārais vilciens un, tiklīdz atbrauks mašīna, mūs vedīs uz vilcienu. Steidzīgi sākām ģērbties, pēc tam mūs sāka izsaukt pēc uzvārdiem. Kas varēja, tas uz smago mašīnu gāja un iesēdās pats, tiem, kas nevarēja, palīdzēja sanitārs. Piebraucām pie gara sanitārā vilciena sastāva, un uzreiz sākās ielādēšana. Piebraucot pie sanitārā vilciena un pametot skatu uz visu sastāvu, nodomāju, ka nebūtu slikti pagulēt garajā 40 tonnu preču vagonā, jo tajā mazāk kratītu sliežu savienojumos. Un patiešām, mana velēšanās šoreiz piepildījās. Tiklīdz ielādēšana bija pabeigta, vilciens sāka kustēties un, pakāpeniski palielinot ātrumu, aizslidēja pa sliedēm, un uzreiz vagonā sākās zilēšana, kurp mūs tagad vedīs.

Jau sabiezējušā krēslā pabraucām garām Valdajas stacijai³⁸, bet naktī jau bijām Bologoje³⁹. Nākamajā rītā visi ar nepacietību gaidījām pirmo staciju, lai pēc tās nosaukuma noteiktu, uz kurienu gan vilciens mūs ved. Un, lūk, pabraucām garām kādai stacijai un pēc tās nosaukuma uzzinājām, ka mūsu sanitārais vilciens no stacijas Bologoje devās uz Jaroslavļu. Jau bija pavisam gaišs un spīdēja saule, kad vilciens apstājās pie stacijas Bežecka⁴⁰, un te kaut kādu iemeslu dēļ mani izveda no vagona un iesēdināja sanitārajā autobusā, kur bez manis vēl bija seši cilvēki, un tas aizbrauca pa grumbuļainu ceļu uz Bežecku, kas atradās aptuveni 5 kilometrus no dzelzceļa stacijas.

Ceļš, pa kuru brauca autobuss, kādreiz bija šoseja, noklāta ar smalkām šķembām, bet tagad tas bija tik stipri izbraukāts un bedrains, ka autobuss šūpojās no vienas malas uz otru kā apreibis. Pa labi no ceļa visu laiku bija redzams šaurs ūdens masīvs, kuru sākumā noturēju par diķi, bet pēc tam apjautu, ka tā ir upe. No tā secināju,

ka Bežecka, kā vairums citu krievu pilsētu, ir uzcelta upes krastā. Beidzot vietā, kur ceļš pagriežās pa labi, autobuss nogriezās pa kreisi un, iebraucis caur vārtiem pagalmā, apstājās no sarkaniem ķieģeļiem celtas divstāvu ēkas priekšā. Un tā mēs ieradāmies Bežeckas hospitālī.

Tā kā māja bija uzcelta uzkalniņā ar slīpumu uz pagalmu, tad no pagalma puses bija puspagraba būve, kas uz ielas un iebraucamo vārtu pusi pārvērtās pagraba telpā. Mājas logi, kā visām vecās būvniecības mājām, pirmajā stāvā bija ar pusloka augšu, bet otrajā stāvā taisnstūrveida un ar rāmjiem no sešu stiklu režģiem. Pirms ieejas ēkā bija pietiekami plaša terase, divās pusēs apšūta ar dzelzs margām, bet no trešās puses bija platas cementa kāpnes, ārējā malā arī norobežotas ar margām. Pagalmu no divām pusēm apņēma dažādas saimniecības ēkas. Viss liecināja par to, ka šī māja ir veca un tās īpašnieks celtniecības laikā acīmredzot vadījies pēc vārdiem “Mana māja – mans cietoksnis”. Kā uzzināju vēlāk – šī māja bija Bežeckas arhibīskapa rezidence, kur pirmo stāvu ieņēma pats arhibīskaps, te atradās arī viņa kanceleja un pieņemamās telpas, bet otrajā stāvā mitinājās apkalpojošās bīskapijas, kā arī Viņa gaišības Bežeckas arhibīskapa saime.

Kaut kā uztraucos pa trepēm uz lieveņa, kāds man gribēja palīdzēt, bet es atteicos – sacīju, ka tas man ir jāizdara pašam, jo esmu latvietis. Aizvilkos līdz koridoram, tur lika iet kādā salīdzinoši nelielā istabā, kur pavēlēja izģērbties, tad pāriet uz nākamo ēku, kur mums sagatavota pirts. Pēc nomazgāšanās izsniedza tīru veļu, čibiņas un halātu un teica, ka mūsu apģērbs un apavi atradīsies hospitāļa noliktavā līdz hospitāļa atstāšanai. Aizgājām vēl uz kādu istabu, un te sākās medicīniskā apskate un pārsiešana, pie tam šeit ārsts, kas apskatīja ievainojumu, nez kāpēc interesējās ne tikai par ievainojuma vietu un raksturu, bet arī par brūces stāvokli, kā arī katru izprašāja, kādos apstākļos ievainojums gūts.

Apskatot manu ievainojumu, man lika kāda iemesla dēļ uz galda pagriezties uz sāniem un tur ieraudzīja ievainojumu gūzā, par ko līdz šim vienmēr biju klusējis, sāka par to interesēties un, kad es pastāstīju, kā un kādos apstākļos to dabūju un ka tā bija sīka termīta šķemba no mūsu pašu katjušas⁴¹, tūlīt pat mani nozīmēja uz rentgena kabinetu. Rentgena kabinets atradās turpat blakus citā istabā, te mani visādi grozīja un ar tintes zīmuli uz ādas atzīmēja šķembas vietu un stāvokli ķermenī, arī norādot tās garumu un aptuveno resnumu, tad ilgi ar rentgenu pētīja gūzu, bet šķembu tur neatrada. Izrādījās, ka šķemba, kuru medsanbatā meklēja ārsts Ečins, man atradās kreisās kājas cirksnī, tuvu liela kaulam un iegurnim, bet ne tur, kur to meklēja medsanbatā. Pēc šīs procedūras izdarīja uzņēmumu – un mani atkal nosūtīja atpakaļ uz pārsienamo istabu.

Te ārsti, apskatot atnesto vēl slapjo, tikko veikto uzņēmumu, ilgi par kaut ko strīdējās, lietojot man nepazīstamus latīņu terminus, un beigu beigās, samitrinājuši marles gabaliņu kaut kādā šķīdumā, uzlika to uz ievainojuma un nosaitēja, pēc tam lika man apgriezties uz muguras un sāka nodarboties ar ievainojumu gurnā, sākumā ar kaut ko samitrināja, pēc tam sāka uzmanīgi atraut kreveli, kas nosedza ievainojumu. Kad tas bija izdarīts, ārsti atklāja, ka ievainojums ir pilns ar strutām, iztīrīja rētu, tad uz rētas atkal uzlika zālēs samitrinātu marli, salocīja to, lai būtu biezāka kārts, un uzlika uz ievainojuma, pēc tam to visu apsedza ar saiti vairākos slāņos un pārsiešanas vietā visu šo veidojumu pielīmēja pie ķermeņa ar kaut kādu lipošu plāksteri, pēc tam lika nokāpt no galda, apģērbties un doties uz palātu.

Māsas pavadībā gāju pa pustumšu koridoru, kura abās pusēs dažādos attālumos bija divviru durvis, māsa atvēra vienas no tām un ievada mani palātā, pie tam teica, ka mani ir nolemts ievietot tikko aprīkotā gvardistu palātā⁴², bet, tā kā starp ievainotajiem no gvardes daļām hospitāli līdz šim neviena nebija, tad es būšu pirmais tās iemītnieks. Uz to es mēģināju iebilst, ka arī mūsu vienība nav pelnījusi gvardes nosaukumu un sakarā ar to es arī neesmu gvardists, bet saņēmu atbildi, ka toties es esmu latvietis, bet tas ir līdzvērtīgs gvardistam, un pieveda mani pie vienas gultas pie loga, atsedza segu ar palagu un lika apgulties, pēc tam apsedza mani un, norādot uz naktsskapīti līdzās gultai, teica – ja man ko vajadzēs, lai es piezvanu ar zvaniņu, kas atradās uz naktsskapīša, bet, ja vēlos kaut ko palasīt, tad naktsskapīti ir grāmatas. Pateicos viņai par visu un teicu, ka šobrīd man neko nevajag, tagad es gulēšu, un izteicu nožēlu tikai par to, ka palātā nedrīkstēs smēķēt, ko varēja darīt palātā Krestcos, jo tur mēs toreiz atvērām vēdlodziņu, bet te tāda nav. Uz to saņēmu atbildi, ka, tā kā palātā pašlaik esmu viens, tad šis aizliegums pašlaik uz mani neattiecas un uz pusdienām viņa man atnesīs paredzēto normu vieglās tabakas un sērkokciņus, tikai, lūk, ar smēķēšanas papīru viņiem ir slikti, uz ko es viņai atbildēju, ka man tādu nevajag, jo man ir trofeju caurulīte⁴³, un man pietiks ar to. Pēc tam, novēlējusi man saldu miegu, viņa aizgāja, un es gandrīz tūlīt pat aizmigu un iegrīmu dziļā un mierīgā miegā apmēram līdz pulksten diviem, kad ienākusī māsa mani pamodināja un teica, ka ir laiks pusdienot, jo visi citi jau ir pāpusdienojuši, un uzlika uz naktsskapīša šķīvi ar zupu un otru šķīvi ar maizi. Pēc pusdienām gulēt vairs negribējās, un es sāku apskatīt naktsskapīti esošās grāmatas un lasīšanai atliku divas rakstnieka Novikova-Priboja⁴⁴ grāmatas, kuru fragmentus es biju lasījis jau pirms kara kādā žurnālā, kur tika aprakstīta bruņukuģa “Ērglis”⁴⁵ gaita, pie tam kaut kas no izlasītās grāmatas bija palicis prātā vēl 1920. gadā, ja nekļūdos, Semjonova⁴⁶, kuras nosaukumu neatceros, bet palika prātā tikai atsevišķas nodaļas

tajā, un tieši: 1. No Pēterburgas līdz Portarturai, 2. Portartura, 3. No Portarturas līdz Šanhajai, 4. No Šanhajas līdz Liepājai⁴⁷, 5. No Liepājas līdz Cusimai. Nebija grāmatas nobeiguma, nebija pašas Cusimas kaujas⁴⁸, gūsta Japānā apraksta, nebija arī nobeiguma un secinājumu, kaut gan grāmatas autors nosauktajās apakšnodaļās šai tēmai garāmejojot pieskārs.

Bet, tikko sāku lasīt grāmatas pirmo nodaļu, palātā ienāca kāds padzīvojis cilvēks baltā halātā un baltā cepurē, un es jau nodomāju, ka mani atkal traucēs ar pārsiešanu, bet viņš piegāja pie gultas, sasveicinājās un teica, ka ir šī hospitāļa ārsts terapeits un ir atnācis mani paklausīties, pēc tam apsēdās uz taburetes, nolīcis to līdzās gultai. Kad es gribēju gultā piecelties sēdus, viņš ar rokas žestu mani apstādināja, norādot, lai turpinu gulēt, pēc tam paņēma manu roku un, izņēmis no kabatas pulksteni, sāka skaitīt man pulsu, pēc tam ar stetoskopu paklausījās man krūšu joslu, tad pajautāja, vai varu apgriezties, lai mani varētu paklausīties no mugurpuses. Es, neko neatbildot, pagriezos, un viņš mani uzmanīgi izklaudējās lāpstiņu rajonā, pēc tam atkal palūdza apgriezties un atkal sāka klausīties manu krūškurvi. Tad viņš pajautāja, kāpēc man ir tik nolietota sirds, uz ko es viņam jokojoties atbildēju, ka līdz šim nezināju, ka tā ir nolietojusies, pretējā gadījumā es to vēl pirms kara būtu ņēmis un saremontējis, kas man kā meistaram neko nebūtu maksājis, bet, sapratis, ka tas bija muļķīgi un nevietā, atvainojos viņam un jau nopietnā tonī teicu, ka pie tā diemžēl ir vainīgs vētrainais laiks, kurā mums nācās dzīvot kopš 1918. gada. Tad viņš sāka interesēties ne tikai par to, kādas slimības esmu pārslimojis šajā laikā, bet arī par manu biogrāfiju. Izstāstīju viņam visu ar tīru sirdi, neko neslēpjot, jo nospriedu, ka man šajā gadījumā vairs nav ko zaudēt. Vārdu sakot, stāstīju sīki, bieži novirzoties no tēmas un pamatojot to ar piemēriem no salīdzinoši nesenās pagātnes, ka toreiz mēs neslēpām notikušo, bet skaļi, visiem dzirdot, runājām par to, un kāpēc tas notika, kā, piemēram, Ņižgorodskas divīzijas⁴⁹ pāriešana ģenerāļa Krasnova⁵⁰ pusē 1918. gada beigās vai Ņižgorodskas [divīzijas] slēpotāju bataljona pāriešana Kolčaka⁵¹ pusē 1919. gada ziemā, bet tagad mēs līdz pat šim brīdim klusējam par ģen[erāl]leit[nanta] Vlasova⁵² pāriešanu fašistu pusē un sakarā ar to arī par mūsu 1. triecienarmijas sagraušanu, slēpjām arī neveiksmi, kas piemeklēja pie Pavlogradas – Harkovas,⁵³ neveiksmi, kas mūs pārsteidza pie Kerčas pussalas,⁵⁴ un, kaut gan tas viss it kā rūpīgi tiek slēpts, ilenu maisā nenoslēpsi, un aizmugurē vienalga par to zina. Par to klusām savā starpā runā, bet tas nemaz nekaitē un nemazina vēlēšanos uzvarēt nīsto ienaidnieku, jo mēs nevēlamies otro reizi izjust tatāru jūgu, šoreiz no hitleriskās Vācijas [pusē] ar tās āriešu rases bēdīgi slaveno patiesību. Ne velti mēs vēl 1919. gadā dziedājām, ka nekad, nekad komunāri nebūs vergi,⁵⁵ bet

tagad iznāk, ka mūsu pašu izvēlētā valdība ir pārstājusi mums ticēt un mūsu labākie dēli un meitas sliktākajā gadījumā jau ir aprakti mitrā zemē, bet labākajā gadījumā kopā ar kriminālnoziedzniekiem turpina nožēlojami eksistēt ieslodzīto nometnēs, kas atrodas tālās vietās. Un turklāt dažus, kuri jau sen ir attaisnoti, otrreiz caurskatot lietu, tomēr no turienes neizlaiž, un viņi turpina tur atrasties. Kas tas ir, kā nosaukt tādu parādību, ko šajā lietā mēs atdarinām, – vai tiešām ejam pa nolādētās hitleriskās Vācijas vai fašistiskās Itālijas pēdām? Kas galu galā ieviesa pie mums pēc cilvēka priekšstatiem par ienīsto režīmu šis paša Dieva nolādētās nometnes, kas ir vainīgs pie tā, ka tūkstošiem ģimeņu tika izšķirtas, ka tūkstošiem bērnu kļuva bāreņi, kāpēc netiek nosaukti vainīgo vārdi, kāpēc par to sarunājas čukstus tikai pa kaktiem, vai ar to lietai būs līdzēts? Domāju, ka ne. Ne jau šādā veidā var mobilizēt masas cīņai, ne šādā veidā palielinās valsts spēja aizsargāties. Un beigās piebilde, ka acīmredzot mēs nekad neuzzināsim visu patiesību, jo, par nožēlu, taisnība, ja to atveido gleznas formā, vienmēr tiks attēlota kaila, bet jau mazliet piesegtais tās kailums vairs nesauksies taisnība vārda pilnā nozīmē.

Nezinu, ko domāja dakteris, manī klausoties, viņš tikai turpināja sēdēt uz taburetes, sakņupis uz priekšu, bet, kad es pabeidzu, it kā atjēdzies piecēlās, vēlreiz paskatījās uz mani un teica, ka droši vien mēs vairs neredzēsīmes, jo mani tuvākajās dienās evakuēs uz Jaroslavu, kur izmeklēs daudz nopietnāk, lai zinātu, ko darīt ar kājā iestrēgušo šķembu. Uz manu lūgumu paskaidrot precīzāk viņš neko neatbildēja un atvadījies izgāja no palātas.

Neatceros, kā pagāja vakariņas un vai tās vispār bija, bet aizgāju gulēt un pamodos agri no rīta, pamodos tāpēc, ka bija jāiet savas vajadzības pēc, bet, uz kuriem jāiet, nezināju, taču ilgi domāt nebija laika, un tad nolēmu, ka pats atradīšu to, ko man vajag. Piecēlos, uzvilku čības un, sākumā atbalstoties pret gultu, tiku līdz nākamajai gultai, tiku līdz sienai un gar to līdz durvīm, atvēru tās un, turēdamies pie durvju roktura, izgāju koridorā. Padomāju, uz kuru pusi kustēties, un nolēmu, ka jākustas uz izejas pusi. Atkal, atbalstoties pret koridora sienu, tiku līdz koridora galam, un viss velti, atējas te nebija, tad nu izlēmu pa kāpnēm uzkāpt otrajā stāvā. Kāpt augšā izrādījās vieglāk nekā iet gar sienu, jo ļoti palīdzēja margas. Uzkāpis otrajā stāvā, gandrīz pie trepēm nelielā koridorā, kas gāja perpendikulāri ēkai, labajā pusē beidzot atradu to, ko man vajadzēja. Iegāju, aizvēru aiz sevis durvis, ar grūtībām apsēdos uz poda, jo kreiso kāju nācās visu laiku turēt izstieptu taisnā stāvoklī, bet beigu beigās kaut kā pārvarēju arī to. Pabeidzis visu procedūru, piecēlos un tādā pašā veidā, kā atnācis, sāku iet atpakaļ. Jau nokāpu līdz pusei pa trepēm, kad no kaut kurienes uz trepēm parādījās ārsts, kurš acīmredzot uzreiz mani nepazina, bet, kad bija vienā

līmenī ar mani, apstājās un pajautāja, kā es te nonācu un kas man atļāva celties un tenterēt. Es, protams, viņam vaļsirdīgi atzinos, ka man neviens neatļāva celties, ka aizlieguma celties man nebija, ka gāju uz ateju, bet tagad atgriežos atpakaļ palātā. Domāju, ka ārsts apmierināsies ar manu atbildi un es varēšu turpināt savu ceļu, bet tā tomēr nebija. Ārsts tūlīt izsauca dežurējošo māsu un sāka viņu strostēt. Mēģināju viņu aizstāvēt, uzņemoties visu vainu pats, bet arī tas nepalīdzēja.

Beigās tomēr ārsts pārstāja strostēt dežurējošo māsu un pavēlēja, lai viņa man palīdz nokļūt līdz palātai, kur māsa no savas puses nolasīja man morāli, bet galu galā visa šī vētra ūdens glāzē izbeidzās, un es atkal biju gultā.

Pēc brokastīm pie manis uz palātu atveda jaunu puisi ar līdz elkonim amputētu kreiso roku un novietoja gultā pie pretējās sienas. Abi guļot sākām sarunāties, izrādījās, ka viņš ir no Ļivnu pilsētas⁵⁶, kur viņš arī strādāja, bija mobilizēts un, lūk, frontē ar mīnu sadragāja roku, kuru nācās amputēt, ka viņš ir bārenis, izaudzis pie savas mātes tēva, kurš pēc profesijas ir kurpnieks, un ka arī viņš domā pēc tam, kad viņu izlaidīs no hospitāļa, sākt strādāt šajā profesijā, jo savā pamatprofesijā vairs strādāt nevarēs. Kopā palātā mēs nodzīvojām dienas trīs un pa šo laiku runājām par daudz ko, izvairoties tikai no viena – no sarunām par karu. Pa šo laiku es tomēr paspēju palasīt Novikova-Priboja “Cusimu” un atkal sataisijos pameklēt naktsskapītī kaut ko jaunu nelasītu, lai ar to aizpildītu savu brīvo laiku, bet nācās šo lietu atlikt, jo pārsiešanas laikā pārsietuvē man paziņoja, ka mani sūta tālāk. Un patiešām tūlīt pēc pusdienām atnesa manas virsdrēbes un lika apģērbties, pēc tam palīdzēja iziet no hospitāļa un iesēdināja sanitārajā autobusā, tad tas atkal brauca uz staciju, kur, izrādās, jau stāvēja sanitārais vilciens. Vilciens drīz devās ceļā, un jau nākamās dienas rītā sanitārais vilciens ieradās Jaroslavlā, kur sākās sastāva izlādēšana un atbraucēju izvadāšana pa hospitāļiem. Latviešu strēlnieku divīzijas hospitālis bija pilns ar ievainotajiem, tāpēc gandrīz visi ievainotie divīzijas karavīri tika nosūtīti uz evakuācijas hospitāli Nr. 1175, kas atradās Volgas tuvumā jaunuzceltā, skolas vajadzībām paredzētā četrstāvu mājā, kas tagad pielāgota hospitālim. Te atkal izgājām to pašu procedūru, ko agrāk, – pirts, pēc tam medicīniskā apskate un pārsiešana, tad izvietošana pa palātām, un beigās es tiku ievietots vienā no šīs mājas trešā stāva palātām. Palātā mēs bijām 17 ievainotie ar dažādiem ievainojumiem, to skaitā viens ar smagu ievainojumu un iešinētu kāju un roku. Gandrīz puse ievainoto bija no Rževas,⁵⁷ bet pārējie no Demjanskas katla ziemeļu daļas.⁵⁸ Liela daļa ievainoto, izņemot trīs vai četrus, bija staigājoši – varēja ar dažādiem paņēmienu pārvietoties paši. Nākamajā dienā arī es viņiem pievienojos pēc tam, kad stāva ārste rīta apskatē man lika

piecelties no gultas un pieiet pie viņas, ne pie kā neturoties. Ar lielām grūtībām es paspēru trīs soļus uz viņas pusi, tad viņa pavēlēja atgriezties atpakaļ. Kad pēc tā es viņai jautāju, kāpēc viņa man pavēlēja iet pie viņas, ja man tas izdevās tikai ar lielām grūtībām, saņēmu atbildi, ka tas tika darīts, lai uzzinātu, vai man kājas pēda turas, jo ievainojuma laikā varēja būt traumēts nervs, kas regulē pēdu, bet, pārliecinājusies, ka tā nav, viņa man tūlīt pat lika iet atpakaļ.

Es biju ļoti apmierināts, ka ir beidzies mans gultas režīms un ka varu staigāt, kaut arī ar nūju rokā, pa garo skolas koridoru. Sākumā tas notika lēnām, ar lielām grūtībām, bet, ievainojumam dzīstot, uzlabojās arī kājas kustības, un jau novembrī es tikai nedaudz piekliboju ar slimo kāju. Ja ievainojums kājā dzija normāli, tad ar ievainojumu gūžā notika kaut kas nenormāls, un, jūtot, ka šis ievainojums mani beigu beigās hospitālī var aizturēt vēl kādu laiku, palūdzu ārstam, kura uzraudzībā atrados, ievainojumu operēt un, ja vajag, izgriezt strutu perēkli un aizsūt, ko ķirurgs nākamajā dienā arī izdarīja. Pēc divām nedēļām šuves tika noņemtas un viss bija kārtībā.

Apmēram tajā pašā laikā uzrakstīju sīku vēstuli uz daļu, to adresējot ložmetējnieku rotas politdaļas komandiera viet[niekam], un tajā detalizēti izskaidroju visus apstākļus, kādos tiku ievainots, un vēstules noslēgumā norādīju, ka visa notikušā vaininieks ir vada komandieris jaunākais leitnants, kurš komandēja pirmo ložmetēju apkalpi un kura bailīguma rezultātā es tiku ievainots un izjuka paredzētā operācija zaudētās augstienes "Gurķis" atgūšanā.⁵⁹ Kā vēlāk uzzināju, jau būdams Gorohovecas nometnēs, uz kuriem uz īsu laiku atbrauca mūsu ložmetējnieku rotas komandieris, vēstule bija sasniegusi adresātu un tā tika apspriesta pulka komandējošā sastāva apspriedē, un it kā bija nolemts vēstuli nosūtīt uz divīzijas soda orgāniem. [...]⁶⁰

Tikai kad pabeidzu un atgriezos, lai dotos pie savas gultas, ievēroju, ka palātas durvis ir vaļā un tajās stāv un manī klausās viss stāva dežurējošais personāls. Acīmredzot es tā aizrāvos ar savu stāstu, ka to pat neievēroju.

Jūtot, ka drīz mana ārstēšanās beigsies, un vēloties ātrāk nokļūt atpakaļ divīzijā, es vērsos ar lūgumu pie hospitāļa galvenā ārsta 2. ranga kara ārsta Baranova, lai viņš mani nenosūta uz Lat[viešu] divīzijas hospitāli, uz kuriem pēdējās dienās sāka pārvest mūsu divīzijas karavīrus, bet atstāj mani uz vietas un pēc ārstēšanas kursa beigām nosūta uz Lat[viešu] divīziju. Kad viņš paineresējās, kāpēc tā, es viņam paskaidroju, ka, pirmkārt, man nav vēlēšanās pamest hospitāli, kur man viss ir pazīstams, kur es jau esmu iedzīvojis un pie visa pieradis, bet tur atkal uz īsu laiku ar visu būs jāiepazīstas un jāpierod pie jaunas kārtības, turklāt es baidos, ka mani no turienes nosūtīs uz Piemaskavas atpūtas māju⁶¹, ko es nevēlējos, un, otrkārt,

ka tikai atkal nesākas manis pierunāšana pārcelties uz Latvijas teritorijā darbojošos partizānu vienību, par ko jau agrāk ar mani runāja Gorohovecas noietnēs, bet toreiz es no šī priekšlikuma izvairījos, motivējot ar to, ka es neticu partizānu kustībai Latvijā, ka tur tam nav lielu mežu masīvu, ka liela daļa Latvijas zemniecības labākajā gadījumā ir inerta, bet sliktākajā būs pat noskaņota pret mums, sevišķi tas attiecas uz tā sauktajiem vecajiem zemniekiem. Tā ka tur nav un nebūs tā masu atbalsta, kas nepieciešams plašai partizānu kustības attīstībai, bet balstīties un būvēt partizānu kustību uz gadījuma mazuzticamiem sakariem nav droši, un tas var tikai novest pie katastrofas cilvēkus, kas desantēti ar šo mērķi. Bez tam, ņemot vērā, ka Latvijā ir maz mežu, desantētās grupas būs spiestas nekur ilgi neuzkavēties, bet pastāvīgi atrasties kustībā, naktī veicot 20 vai pat vairāk kilometrus bet to manas kājas neizturēs. Acīmredzot biedrs Baranovs bija vienispriekš ar mani, taču uzreiz arī piebilda, ka saskaņā ar saņemtajām instrukcijām uz divīziju mani nosūtīt viņam nav tiesību, bet viņš nosūtīs mani uz Gorohovecu, uz Pirmā latviešu strēlnieku rezerves pulka noietni, kam es piekritu un viņam pateicos, jo domāju, ka no turienes es ātri tikšu atpakaļ uz divīziju. Tikai zināmu nemieru radīja tas, ka pusgada laikā, kopš es esmu armijā, no mājām nav ne atbildes, ne sveiciens uz manām vēstulēm, kuras es sūtīju pietiekami regulāri.

Kā es jau biju paredzējis, 24. novembrī izgāju ārstu komisiju hospitālī, tiku atzīts par derīgu tālākam dienestam armijā un tajā pašā vakarā kopā ar vēl vienu ceļabiedru devos uz staciju, jo vilciens uz Kovrovu⁶², kur mums bija paredzēta pārsēšanās, devās naktī. Stacijā veiksmīgi dabūjuši biļeti, iesēdāmies vilcienā un braucām. Dienā jau bijām Ivanovā, bet pret vakaru jau Kovrovā. Šajā laikā stacijā apstājās kaut kāds militārais ešelons, kas brauca cauri Maskavai uz fronti, un pēc viņu sarunas sapratu, ka tie ir latvieši, kas brauc uz divīziju tās papildināšanai, un, kad ešelons devās tālāk, stāvot uz perona, skatījos uz aizbraucošo ešelonu un nodomāju, ka, spriežot pēc ešelona vagonu skaita, tas cilvēku daudzums, kas ieradīsies divīzijas papildināšanai, ir acīmredzami nepietiekams, lai papildinātu divīzijas paretinātās rindas pēc Tuganovas kaujām. Kaut gan es toreiz vēl nezināju, ka divīzija vēl līdz tam saņēma papildinājumu un ka no 28. novembra tā atkal būs kaujās apmēram tajā pašā apgabalā, kur jūlijā.⁶³

27. novembrī atbraucu uz Zoļinas staciju un no turienes devos uz rezerves pulka sadales punktu.⁶⁴ Sadales punkts, tāpat kā maijā, bija pustukšs, acīmredzot sakarā ar marševiku⁶⁵ nosūtīšanu no pamatnometnes. Te, kā nākas, sašķiroja tos, kas atraduši patvērumu un siltumu sadales punktā, un nosūtīja uz pamatnometni. Uzņemšanas kancelejā nodevu dokumentus un saņēmu norīkojumu uz zemni,

bet pirms tam bija jāiet uz pirti, jānodod apakšveļa un virsdrēbes izkarsēšanai, pēc tam pašam pēc pirts jāiziet pilnīga sanitārā apstrāde, pie tam šoreiz, taisni jābrīnās, daudz rūpīgāk nekā iepriekš, un tikai pēc tam, kad mani no visām pusēm bija apskatījis ārsts, atļāva iet apģērbties un doties uz norādīto zemnīcu.

Zemnīcā vecākajam ziņoju par savu ierašanos un atdevu viņam kancelejā izsniegtu papīru, lai mani ieskaitītu apgādē, un pajautāju vecākajam, kāpēc es esmu ieskaitīts visa veida apgādē līdz 14. decembrim. Uz to saņēmu atbildi, ka līdz tam laikam ar mani būs pabeigta visa procedūra, tas ir, būs izdarīti visi paredzētie darbi, un tikai tad, ja viss būs kārtībā, tikšu nosūtīts uz pulka pamatnometni. Vispār šis tas bija mainījies uz labo pusi kopš pirmās reizes, kad es biju sadales punktā 1942. gada maijā, pat nebija jūtams tas tabakas bads, kas bija jūtams toreiz. Rīta rosmes vietā katru dienu no rīta apmēram desmit cilvēki iejūdzās ragavās un devās uz netālo mežu pēc iepriekš sagatavotas malkas, kuru atveda pie virtuves vai zemnīcas, kur citi malku jau zāģēja un skaldīja zemnīcu apsildīšanai vai pārtikas gatavošanai virtuvē. Tā šajos darbos un ārstnieciskajās procedūrās bija pagājušas septiņas vai astoņas dienas, kad no rīta, braucot pēc malkas, izdzirdēju man pazīstamo uzvārdu Goba⁶⁶, kuru, vērsoties pie cita, nosauca kāds sarkanarmietis. Es izvēlējos piemērotu brīdi un jautāju viņam, vai viņš nav Gorkijas iedzīvotājs un no kurienes viņš tagad ir ieradies, jo toreiz, 1938. gadā, viņš no Gorkijas bez pēdām pazuda. Un saņēmu atbildi, ka viņš patiešām ir tas, par kuru es domāju, un ka te viņš ir ieradies no Taškentas, kur strādāja par šoferi, tika iesaukts kara komisariātā un nosūtīts uz šejieni, un ir nodomājis prasīties uz automātistiem. Bet, kad es teicu, ka esmu ložmetējnieks, un sāku aicināt arī viņu stāties ložmetējniekos, viņš kategoriski atteicās. Uz manu jautājumu, vai zina kaut ko par tēvu, viņš atbildēja, ka par viņu neko nezina. Tad es viņam pavēstīju, ka latvieši Gorkijā 1939. gadā runāja, ka viņš ir nomiris cietumā. Tas bija viens no pirmajiem upuriem mūs, latviešus, sasniegušajās represijās. Piebildu, lai viņš tur mēli aiz zobiem, tad pastāstīju par Brieža dēlu. Pēc tās sarunas ar biedru Gobu man vairs nenācās tikties.

Šajā pašā laikā, naktī, kad zemnīcā jau visi gulēja un nomodā bija tikai zemnīcas dieninieks, pēkšņi atvērās zemnīcas durvis – un sāka ienākt kaut kādi sarkanarmieši, kuri aizņēma visas brīvās vietas uz nārām, bet, tā kā brīvo vietu nepietika, daļa palika stāvēt ieejā. Viņi visi izskatījās galēji nogurši, retam no viņiem bija šinelis, vairums bija apģērbts vatētās jakās – bušlatos⁶⁷ tumši zaļā krāsā, kas neizcēlās ar tīrību. Paši sarkanarmieši bija maza auguma. Visi izskatījās tā, it kā būtu izgājuši no kvēpenes. Kopumā šie zēni ar savu paskatu izsauca žēlumu. Noskaidrojām, ka viņi ar ešelonu ir braukuši no

kaut kāda rezerves pulka, kas izvietots kaut kur Vidusurālos, ka visi ir dzimuši 1924. gadā, gandrīz visi ir Vidus Pieurālu iedzimtie, bet daļa ir pat no Sibīrijas, vairums pēc tautības krievi, bet starp viņiem ir arī pavisam pārkrieviskojušies latvieši, kuri ne vārda nesaprata latviski, un vienīgi uzvārds liecināja par to, ka viņu senči bija latvieši vai latgalieši, un tagad viņi ir ieradušies Latviešu strēlnieku rezerves pulkā, lai izietu turpmāko dienestu.⁶⁸ Uz viņiem skatoties, man ienāca prātā, vai patiešām mūsu aizmugure pusgada laikā tik ļoti palikusi bez iedzīvotājiem, ka jau jāmobilizē zēni. Ja tā, tad mums Hitleru neuzvarēt, bet, kas būs pēc tam, par to kļuva baisi pat domāt. Un tūlīt arī nodomāju, ka cīnīsimies arī tālāk, kaut līdz pēdējam cilvēkam, bet fašisma jūgā nelīdīsim, taču šos zēnus kaujā sūtīt vēl nedrīkst, bet, ja tas tiks izdarīts, tad to varēs saukt par noziegumu, jo tas novedīs tikai pie liekiem un, manuprāt, nevajadzīgiem upuriem. Viņiem tagad pirmām kārtām jāļauj, kā nākas, atpūsties, tad jāpabaro, jādod laiks iedzīvoties, pierast pie armijas dzīves, kas, kā man likās, tagad būs pilnībā iespējams sakarā ar Staļingradas kaujas beigu sākšanos⁶⁹, kur jau bija pabeigts aplenkums un vācu armija iespiesta lokā.

Šis pārdomas pārtrauca no sadales punkta uz zemnīcu atnākušais rakstvedis, kurš lūdza, lai personas, kas pārvalda krievu un latviešu valodu un pārzina kancelejas darbu, nāk palīgā veikt jaunpienācēju dokumentu noformēšanu. Tā kā satrauktajā zemnīcā tik un tā par atpūtu nebija ko domāt, es atsaucos, ka esmu ar mieru iet palīgā. Tūlīt piecēlos, uzvilku šineli, apjozos, paņēmu savas mantas, kas tik vien bija kā viens divi, atdevu vietu vienam no jaunpienācējiem un kopā ar rakstvedi devos uz štāba zemnīcu. Te mani pieveda pie neliela galdiņa un īsumā pastāstīja, kas man jādara, bet lieta izrādījās pavisam pierasta – ar katra jaunpienācēja personiskās aptaujas palīdzību uzrakstīt uz papīra lapiņas ieradušās personas vārdu, uzvārdu un tēvavārdu, tad pierakstīt visu mantu, kas personai ir klāt, un beigās jaunpienācējs parakstās, ka pārskaitītās lietas ir pie viņa, ka saraksts ir sastādīts saskaņā ar viņa personiskajām liecībām un atbilst patiesībai.

[ATGRIEŠANĀS GOROHOVECAS NOMETNĒ]

[...] Un tā 1942. gada 15. decembrī mans aplis atkal noslēdzās tur, kur tas sākās 25. maijā, un es atkal biju Gorohovecas nometnēs, tikai tagad pēc savas vēlēšanās ložmetēju bataljonā, bet toreiz bez kādas jautāšanas tiku ieskaitīts 3. bataljona 12. strēlnieku rotā. Atnācām, nostājāmies rotas komandiera zemnīcas priekšā, viņš tūlīt pat iznāca apsveicināties un stādījās priekšā, pēc tam personiski iepazinās ar katru no mums, jo grupā, kas ieradās, mūsu bija ne vairāk par 12 cilvēkiem lielgabalniekiem, un, uzzinot, ka esmu iera-

dies no hospitāļa un ka esmu Tuganovas kauju dalībnieks, teica, ka ar mani viņš vēl reizi runās vakarā un izsauks pie sevis. Pēc tam aizveda uz zemnīcu, kur mums pavēlēja izvietoties. Kad iegājām zemnīcā, izrādījās, ka tur jau dzīvo cilvēki – 30 vai 40 lielgabalnieki, bet zemnīca bija liela, un mūsu ierašanās un tās iedzīvotāju skaita palielināšanās netika sajūsta.

Atrodoties zemnīcā, kāds sēdēja uz nārām, neko nedarīdams, kāds krāmēja savas mantas, viens ar nazi uzcītīgi no bērza pagales tēsa skalus un izvietoja uz ķieģeļu krāsns, kura slinki kurējās, jo malķa bija mitra, lai tos izžāvētu. Izrādās, vakarā zemnīcu apgaismoja ar skaliem, jo cita veida gaismekļa tajā nebija. Bet viens seržants cītīgi ārdīja kaut kur dabūtu brezenta jostu un aizsargkrāsas diegus uztina uz spoles. Es paskatījos uz viņu un nodomāju, ka arī tas karavīram ir nepieciešams, jo norautu pogu bez diegiem nepiešūsi un arī ko citu nesalabosi.

No viņu savstarpējām sarunām secināju, ka daļa no viņiem ir ieradusies no aplenktais Ļeņingradas, kur viņi cīnījās ar hitleriešiem, pēc tam kādu laiku apsargāja dzīvības ceļu pār Lādogas ezeru⁷⁰, daļa no viņiem ieradusies no Vorkutas, kur kā arestētie strādāja uz dzelzceļa⁷¹, bet mazākā daļa bija pārcelta no dažādām krievu daļām tā iemesla dēļ, ka viņi pēc tautības ir latvieši.⁷² Taču lielākā daļa sarunu bija par ēdienu, un radās iespaids, ka viņi visu laiku dzīvo pusbadā. Bet pēc tam apjautu, ka tas ir pilnībā saprotams, jo gan aplenktajā Ļeņingradā, gan Vorkutā viņi taču tiešām bija dzīvojuši pusbadā. Kā pusdienas, tā vakariņas uz zemnīcu lielās mucās nesa speciāli norīkoti zemnīcas kareivji, tās salēja kausos, bet, tā kā visiem kausu nepietika, tad ēda rindas kārtībā.

Kopumā dzīvojam bez komforta, drīzāk nabadzīgi, taču, lai arī nabadzīgi, toties draudzīgi, bet tajā ir galvenais karavīra dzīves spēks.

Sākotnēji pēc mūsu ierašanās nekādas nodarbības nenotika. Parasti no rītiem pēc piecelšanās gājām uz laukumu zemnīcas priekšā uz rīta rosmi, kura arī notika drīzāk tikai acu aizmālēšanai, pēc tam zemnīcā notika politinformācija vai arī laikrakstu lasīšana, tad brokastis, vēlāk puse karavīru devās pabeigt celt zemnīcu, kas bija domāta sarkanā stūrīša ierīkošanai, bet citi palika zemnīcā, kur saveda kārtībā telpas. Kopumā bija jūtams, ka rota ir vēl tikai organizācijas stadijā un ka tā ilgi neturpināsies, jo drīz jāsākas darbam, apmācībai un karavīru sagatavošanai, tā ka divīzijai būs nepieciešams papildinājums, jo kara āmurs turpināja darīt savu darbu, to apliecināja arī fakts, ka mūs pakāpeniski sāka ietērt formastērpos, izsniedza vatētas pufošas, vatētās bikses, pēc tam velteņus, tāpēc man nācās atvadīties no saviem zābakiem, kurus biju uz neatdošanu aizņēmis no fričiem⁷³.

Vakarā pēc vakariņām uz zemnīcu atnāca rotas staršina un nosauca manu uzvārdu. Teica, ka mani pie sevis uz zemnīcu sauc rotas komandieris. Es tūlīt pat uzvilku šineli, apjozos, uzliku cepuri un izgāju no zemnīcas, pieklauvēju pie komandiera zemnīcas durvīm un, saņēmis atļauju ienākt, iegāju zemnīcā, kur noziņoju, ka pēc viņa izsaukuma esmu ieradies. Pēc tam saņēmu uzaicinājumu apsēsties un sīki izstāstīt visu, ko zinu par Tuganovas kauju un tās gaitā redzētajām nepilnībām, kuras turpmāk ir jānovērš.⁷⁴

Ienākot zemnīcā, es tūlīt pamanīju, ka bez rotas komandiera zemnīcā atrodas vēl viens komandieris, pēc pakāpes vecākais leitnants, tātad viņš bija rotas komandiera vietnieks, kaut arī pēdējam bija tikai leitnanta pakāpe. Bet tāda parādība mani neizbrīnīja, jo mums bataljonā pēdējā laikā bija arī tāda nenormāla parādība, ka kombattam⁷⁵ bija leitnanta pakāpe, bet ložmetējnieku rotas komandierim bija vecākā leitnanta pakāpe. Acīmredzot ne vienmēr tika ievēroti noteikumi, ka amats tiek dots pēc pakāpes vecākajam.

[KOMANDĒJOŠAIS SASTĀVS, VĀCIJAS-PSRS KARA SĀKUMS LATVIJAS TERITORIJĀ]

[...] Un pēdējais, kam pievērsu rotas komandiera uzmanību, ir apstākļi, ka vidējam komandējošajam sastāvam mūsu divīzijā kaut kāda iemesla dēļ ir nosliece it kā izcelties no vispārējā karavīru daudzuma un ierindas karavīriem. Pat ārpusdienesta laikā uzvedas kā komandieri, nesaprotot, ka ar tādu attieksmi pret ierindnieku galēji zūd tas biedriskuma pavediens starp viņiem un ierindniekiem, kas ir galvenā atšķirība starp mūsu armiju un kapitālistisko valstu armiju, un ka šī parādība ir jāizbeidz, jo tā ir kaitīga un mūsu armijai sveša.

Sakarā ar to, ka par visu runāju sīki un ar piemēriem pierādīju tos vai citus faktus, mans stāsts aizņēma daudz laika. Tāpēc, kad beidzu savu stāstu un atgriezos zemnīcā, tur jau bija pabeigta vakara pārbaude un cilvēki sāka gatavoties atpūtai. Mana plašā skaidrojuma rezultāts bija tūlītēja visu redzamo nepilnību novēršana: pirmkārt, tika papildināts kaujas ieroču klāsts, ko tagad sāka izmantot, ejot uz nodarbībām uz lauka, sakarā ar to pazuda ieroču koka maketi, un, otrkārt, apmācību ciklā tika iekļauta apmācība par apiešanos ar ienaidnieka trofeju ieročiem un to izmantošanu, ar lielgabalu [...], automātu Shmaiser un šauteni Mauzer.

Pabeidzot 1942. gada notikumus, nevilšus ar skatu atgriezos pie 1941. gada notikumiem, pie kara sākuma. Un vienmēr kaut kāda iemesla dēļ uzdodu jautājumu, kāpēc mēs Padomju Latvijā neizsludinājām personu, kas spējīgas nest ieročus, mobilizāciju, bet aprobežojāmies tikai ar brīvprātīgo formējumu organizēšanu no aktīvistiem, jo ar šo savu pasīvo rīcību attiecībā uz mobilizāciju mēs

atstājām ienaidnieka rokās lielu kontingentu darbaspējīgu personu, ko pēdējais nekavējoties izmantoja savā labā, bet pēc tam 1943. gadā pat uzdrošinājās mobilizēt savā armijā.⁷⁶ Pretinieka pārvietošanās ātrums šajā gadījumā nevar kalpot pilnībā par attaisnojumu, jo Latvijas ziemeļu daļā, lai veiktu mobilizāciju, laika bija pietiekami.

Tāpat ne mazāk svarīgs ir arī otrs jautājums – ar kā ziņu un kāpēc tika izdota pavēle, saskaņā ar kuru tika izsludināta demobilizācija – tieši demobilizācija, nevis mobilizācija – un kura tika nolasīta 24. teritoriālā strēlnieku korpusa 181. un 183. divīzijas karavīriem, pie tam atsevišķas korpusa apakšvienības par to tika apziņotas Tukumā, kur bija izvietota daļa, bet citas daļas par to tika apziņotas tikai tad, kad tuvojās Latvijas PSR robežai ar Padomju Savienību. Skaidrs, ka pēc tādas patvaļīgas pavēles nolasīšanas tika ievērojami apspiests karavīru morālais gars un daļa no viņiem pameta armijas rindas, turklāt tas notika slepeni un ar ieročiem rokās, kas [ieroci] tā rezultātā nonāca pretinieka rokās. Bez tam pēc tādas pavēles izsludināšanas sevišķi smags, es pat teiktu – neciešams, kļuva divīzijas politsastāva darbs, jo izdoto pavēli nekādi nevarēja izskaidrot, bet divīzijās palikušie karavīri šajā gadījumā varēja tikt uzskatīti par brīvprātīgu formējumu.⁷⁷

Lai arī kā tas būtu, bet līdz šim publicētajā par šiem jautājumiem aprobežojas ar klusēšanu, par to klusēja arī Baltijas kara apgabala karaspēka toreizējais ģenerālpulkvedis Kuzņecovs⁷⁸, štāba priekšnieks ģenerālleitnants Kļenovs⁷⁹ un korpusa komisārs Dibrova. Acīmredzot nav sevišķi patīkami atcerēties tās dienas un toreiz pieļautās kļūdas. Bet par šīm kļūdām mēs pēc tam dārgi maksājām – maksājām ar mūsu Padomju dzimtenes īsteno dēlu asinīm.

1943. gads (arī 1944. un 1945. gads)

[UZPLEČI]

[...] Februāra divdesmitajos datumos mums izsniedza uzplečus, par kuriem līdz šim zemnīcās bija daudz sarunu, un, tos piestiprinot pie krekla, fufaiņas, kā arī pie šineļa, nosēdējām zemnīcā visu dienu, bet rezultātā ne visiem tas uzreiz izdevās, tāpēc nācās vairākas reizes pāršūt. Tas noskaidrojās tad, kad nostājāmie ierindā un staršina aplūkoja padarīto.⁸⁰ Man vēl piedevām piesējās, lai es uzrakstu rakstu rotas sienasavīzei par godu Sarkanās armijas gadadienai, bet man galvā bija juceklis, un nekādi nevarēju koncentrēties, par ko gan lai raksta. Beigās paliku pie tēmas, ka rakstīšu tieši par uzplečiem, bet tam bija jāzina precīzi vēsturiskie dati, kad pirmo reizi krievu armija sāka valkāt uzplečus, kā arī gads, kad krievu karaspēks pirmo reizi

ieņēma Berlīni, lai rakstu pabeigtu ar to, ka krievu uzpleči kā uzvarētāji jau vienu reizi ir bijuši uzvarētajā Berlīnē un ka nav ilgi jāgaida tas laiks, kad krievu uzpleči atkal būs mūsu uzvarētajā Berlīnē.

[...] Apmēram ap šo pašu laiku mūsu nometni apmeklēja Augstākās Padomes priekšsēdētājs un Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājs biedrs Kirhenšteins⁸¹. Mūsu rotas atrašanās vietā viņš ieradās aptuveni divpadsmitos, kad mēs tikko atgriezāmies no nodarbībām uz lauka. Nepaspēju vēl zemnicā noģērbties, kad pie manis pienāca seržants nodaļas komandieris un pavēlēja man uz laiku nomainīt pie zemnīcas durvīm stāvošo dienas sargu, kā iemeslu minot, ka tūlīt pa galveno celiņu ir jāiet b[iedram] Kirhenšteinam. Kad viņš ies gar zemnīcu, man pie viņa ir jāpieiet un jāziņo, jo šobrīd pie durvīm stāvošais sargs baidās, ka, sniedzot raportu⁸², viņš saputrosies. Tā kā es neiebildu, tad vēl piebilda, lai ziņojot es neaizmirstu viņa ieņemamo amatu, tas ir, ka viņš ir Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētājs, uz ko es, jau ejot pie durvīm, atbildēju, ka var neuztraukties – viss būs kārtībā.

Nomainīju pie durvīm dežurējošo dienas sargu, saņēmu no viņa durkli, ieliku to makstī pie jostas, sajosos un, sakārtojot šīneļa ieloces, nostājos postenī un sāku skatīties uz līniju, lai nenokavētu b[iedra] Kirhenšteina parādīšanās brīdi un lai ziņojot neizgāztos. Bet, tā kā, lai no kuras puses arī nāktu b[iedrs] Kirhenšteins, man nebūs jāpieiet pie viņa pirmajam, jo mūsu zemnīca atradās pa vidu uzceltajām zemnīcām, tad par to es maz uztraucos. B[iedrs] Kirhenšteins pie mums pienāca no vārtu puses divu civilistu un viena militārīsta, kuri gāja nedaudz viņam iepakaļ, pavadībā. Kad b[iedrs] Kirhenšteins bija pie pirmās zemnīcas, pie viņa piegāja zemnīcas dienas dežurants un noziņoja, viņu titulējot, kā man bija teicis priekšā seržants. Pēc tam, vēl pēc b[iedra] Kirhenšteina dažiem soļiem, to veica arī nākamais dienas dežurants, un tagad pienāca mana kārtā. Kādu laiku nogaidījis, kad pa līniju ejošais b[iedrs] Kirhenšteins pienāks tuvāk, es gāju pie viņa un, apstājies viņa priekšā, sveicienam pieliku roku pie deniņiem, sāku viņam ziņot, taču, vērsoties pie viņa, nenosaucu viņu tā kā iepriekšējie, bet nosaucu viņu par PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietnieku, uz ko b[iedrs] Kirhenšteins pēc raporta pieņemšanas man teica, ka es esmu viņu degradējis, jo viņš ir Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētājs, nevis vietnieks. Uz to es viņam atbildēju, ka es ziņojumā neesmu kļūdījies un nosaucu viņu pareizi, jo saskaņā ar PSRS konstitūciju viņš ir arī PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietnieks, un ka šo amatu es uzskatu par augstāku nekā Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētāja amats. Pēc manas atbildes b[iedrs] Kirhenšteins nedaudz paklusēja, pēc tam teica, ka man ir taisnība, ka to viņš ir palaidis garām. Pēc šiem vārdiem es paspēru soli sāņus, lai palaistu

b[iedru] Kirhenšteinu ar viņu pavadošajām personām, un, kad viņi gāja garām, tad ievēroju viņu smaidošās sejas, kaut gan līdz tam, kad es tikai sāku savu raportu, redzēju viņu sejās dusmas un acīs izbrīnītu skatienu, acīmredzot tajā brīdī viņi nodomāja, ka nu gan šis briļļainis visu sajauks, savā raportā nosaucot b[iedru] Kirhenšteinu par PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietnieku.

Iziešana uz lauka un apmācības turpinājās līdz marta beigām, kad beidzot kādā saulainā rītā mums izsniedza sauso pārtiku četrām dienām. Kad tā bija nolikta mantu maisā, mūs atkal nostādīja, atskanēja komanda, un mēs izkustējāmies no nometnes un izgājām uz šosejas, kur jau stāvēja kādas marša apakšvienības ar nometnes orķestri priekšgalā. Kad mēs nostājāmies pie viņiem, atkal atskanēja komanda, sāka spēlēt orķestris, un mēs sākām iet uz staciju Zoļino. Un tā es pametu Gorohovecas nometni otro reizi, šoreiz uz visiem laikiem, un vairs tajā neatgriezos.

Atnācām uz staciju, ielādējāmies ešelonā, kas sastāvēja no garas rindas speciāli ierīkotu apsildāmo preču vagonu cilvēku pārvadāšanai. Atskanēja vilciena atvadu svilpe, un mūsu sastāvs izkustējās Maskavas virzienā, pakāpeniski palielinot gaitu. Bet mēs, no kuriem daļa bija sasēdusies uz divām nārām, bet daļa saspiedusies pie atvērtām durvīm, lielākoties klusējot, skatījāmies uz garām slidošajiem, vēl joprojām apsnigušajiem laukiem, mežiem un dzelzceļa tuvumā izvietotām apdzīvotajām vietām. Katrs acīmredzami nodevās savām, varbūt pat ne jau trām domām. Es, piemēram, domāju par to, ka atrados kādus 70 km no Gorkijas, bet izrauties no nometnes un pabūt kaut stundu mājās tā arī nebija iespējams, ka ir jau pagājuši desmit mēneši, bet es no saviem tuviniekiem neesmu saņēmis nevienu rindiņu, kaut gan rakstīju uz mājām un ziņoju par savu atrašanās vietu, bet, lūk, tagad atkal attālinos no mājām un, kas zina, varbūt šoreiz uz ilgu laiku, bet varbūt pavisam, jo karš jau vēl nav beidzies.

[201. LATVIEŠU STRĒLNIEKU DIVĪZIJAS KOMANDIERIS JĀNIS VEIKINS]

[...] Izplatījās baumas, ka kauju par kolhoza "Penna" ieņemšanu rezultātā – it kā divīzijas komandiera Veikina⁸³ vainas dēļ – mēs pārlieku dziļi ķīļveidīgi iespiedāmies pārāk šaurā frontē pretinieka aizsardzībā, kā rezultātā dažās vietās pretiniekam bija iespēja turēt zem ieroču uguns šauro koridoru no abām pusēm, ka it kā ģenerālmajora Veikina neizdarības dēļ šīs šaurās vietas savā laikā netika paplašinātas, kā rezultātā par to samaksāja no mums aizsardzību pārņēmušās krievu divīzijas, un ka par to ģenerālmajors Veikins tiks noņemts no divīzijas komandēšanas un dosies uz aizmuguri, lai kaut kur komandētu rezerves brigādi.

Un patiešām, baumas drīz apstiprinājās, ģenerālmajors Veikins no divīzijas aizbrauca, viņa vietā divīzijas komandēšanu pārņēma ģenerālmajors Brantkalns⁸⁴. Nez kāpēc starp mums, ierindniekiem, ģenerālmajors Veikins nebija īpaši populārs, sevišķi tas attiecās uz divīzijas ilggadējiem iedzīvotājiem, jo tā vietā, lai no sirds aprunātos ar karavīriem, viņš nekad pie mums neparādījās, un vienīgā vieta, kur mēs viņu vairākas reizes redzējām, bija garāmbraucot trofeju opelī-admirāli 1942. gadā divīzijas pāriešanas laikā.

Mūsu iztēlē tas nesaistījās ar padomju karaspēka ģenerālmajora pakāpi, sevišķi tiem no mums, kuri diezgan tuvu pazina dažus Pilsõņu kara varoņus, tāpēc no jaunieceltā ģenerālmajora Brantkalna gaidīja, ka kaut kas mainīsies uz labo pusi, jo kā nekā jauna slota tīri slauka, taču dažkārt ir arī otrādi – no vilka skrien, uz lāci tiec. Bet toreiz mēs mierinājām sevi ar cerību, ka, lai nu kā, mums no augstākās pavēlniecības nomaņņas sliktāk nebūs.⁸⁵

Pārnakšņojām zemnīcā, nākamajā dienā pēc pavēles atkal izkārtojāmies ierindā un pa to pašu ceļu, pa kuru vakar atnācām uz šejieni, sākām iet atpakaļ uz dzelzceļu. Bet pavasara tuvošanās lika sevi manīt, sniegs mežā vairs nebija čaugans, bet sablīvējies, kopumā bija jūtams – vēl dažas siltas dienas, un, neskatoties uz rīta saliem, sniega sega mežā pazudīs pavisam, bet zemākās vietas piepildīsies ar ūdeni.

[ZIRGA GAĻAS ZUPA]

Laikā, kad mēs atradāmies šeit, pie mums no priekšējās līnijas nāca strēlnieki, kuri stāstīja, ka ierakumos, kur viņi atrodas, visur līdz potītēm ir ūdens, bet dažās zemākajās vietās kājas stieg šķidrajā kūdrā un, ja nākas gulties, tad apģērba priekšējā daļa tūlīt samirkst, un, lai neizmērcētu krūšu apvidu, gandrīz visi karavīri sev līdzī nēsā malkas pagali, kuru, kad nākas gulties, liek zem krūtīm. Ņemot vērā drēgno laiku, kā arī to, ka sniegs vēl visur nav nokusis, mums ik dienas izsniedza 100 gramus šņabja, bet, tā kā es jutos ne sevišķi vesels, tad saņemto porciju lēju savā blašķē labākiem laikiem un piemērotākam brīdim. Trešajā dienā mani piespiedu kārtā nosūtīja uz sanvadu, kas bija izvietots netālu no mums kādā zemnīcā. Mani pieņēma sanvada vecākais komandieris medicīnas dienesta staršina Zeligmans⁸⁶, kas sākumā mani izlamāja, ka nevajadzēja ēst zirga gaļu, bet, saņēmis atbildi, ka es to neēdu, paņēma aiz rokas un sāka skaitīt pulsu, pēc tam teica, ka nosūtīs mani uz sanrotu, kura arī tepat atradās. Tur mani uzklausīja, iedeva kaut kādus pulverus un lika iet atpakaļ uz ložmetējrotu.

Atgriežoties savā šālašā⁸⁷, es jautāju zēniem, kurš no viņiem bijis tik izsalcis, ka nolēmis atrakt aprakto, ar šķembu nogalināto zirgu un to izvārīt, un kur gan viņi vārīja, jo šālašā uz ugunsкура katlos mēs vārījām tikai tēju. Uz to saņēmu atbildi, ka ar šo lietu nodarbojās

cilvēki no blakus izvietotā šalaša un ka viņi izvārīja tikai zirga aknas un tās vārīja kaut kur mežā ārpus mūsu izvietojuma. Lai kā arī būtu, bet medicīnas dienesta staršina acīmredzot par to zināja, tikai nezināja patiesos vainīgos un uz labu laimi tajā vainoja mani.⁸⁸

Nākamajā dienā jau pret vakaru mūs atkal nostādīja, iepriekš atņemot kastes ar ložmetēju lentēm un izjauktos lielgabalus, un jau sabiezējušajā krēslā mēs atkal izgājām uz stigas, pagājām garām mūsu haubicei⁸⁹, kura atradās stigas malā, gatava šaušanai, un gājām atpakaļ, bet kaut kā šoreiz atpakaļceļš man šķita daudz garāks nekā šurpnākot. Bija agra rītausma, kad mūs apstādināja atpūtai mežā pie ceļa, kur kādreiz acīmredzot atradās vezuma zirgi, par ko liecināja ierīkotās stāvvietas ar silēm. Es iekārtojos gulēt silē, bet vada puīši tūlīt pat kaut kur piesēda, gaidot, kad sekos komanda nostāties un iet pēc brokastīm, kas drīz arī sekoja. Kad atnesa brokastis un maizi, pie mums pienāca karavīrs ar zīmotnēm, kas bija tankista nozīme, un jautāja, vai kāds negrib mainīt cukuru pret šņabi, uz ko es atsaucos, ka nevajag nekādu maiņu, es varu viņam atdot savu šajās dienās sakrāto šņabi un, kad dzers, lai atceras latvieti no purva divīzijas.⁹⁰ Viņš atbildēja, ka arī viņiem stāvoklis nav labāks, jo arī viņi stāv purva vidū un atkušņa dēļ ne tik drīz tiks no tā laukā, un ka arī viņu dienests nav nemaz labāks par mūsējo, ka viņu tanki ir zārks ar mūziku priekš trijiem.⁹¹ Aizrunājāmies ar tankistu, izrādījās, ka viņš ir no Gorkijas, pēdējo reizi Gorkijā bijis 1942. gada vasarā un atradies Sormovā⁹², kur tika formēta viņa tanku brigāde, ka viņam tas ir jau trešais tanks, jo divus iepriekšējos pretinieks sašāvis un tie palikuši kaujas laukā. Šķīroties novēlējām viens otram veiksmi un atgriezties mājās dzīviem un neskartiem. Tiklīdz tankists aizgāja, atskanēja komanda nostāties, pēc kuras mēs devāmies tālāk un atkal pa dzelzceļa tiltu pārgājām uz finiera rūpnīcas pusi.

[ŠTATU MAIŅAS]

Drīz pēc gvardes nozīmes pasniegšanas starp mums izplatījās runas par to, ka vecākā gadagājuma karavīri no bataljoniem tiks atskaitīti un nosūtīti uz divīzijas aizmugures daļām. Šīs runas mani neiepriecināja, jo jutu – ja tas notiks, tad tas var skart arī mani. Neiepriecināja arī tāpēc, ka pēc iepriekšējā gada pieredzes zināju, ka vakardienas aizmugurnieks divīzijai kritiskā brīdī vienmēr var pārvērsties par priekšējās līnijas karavīru, pie tam nonākot viņam nezināmā vidē. Jā, un arī šajā reizē atlase uz divīzijas aizmugures daļām visdrīzāk notika sakarā ar to, ka šī iesaukuma iepriekšējā periodā, pamatojoties uz to, ka nepieciešams dzīvais spēks priekšējā līnijā, divīzijas aizmugures tika pamatīgi patīrītas, par ko liecināja kaut vai fakts, ka mūsu ierašanās brīdī papildinājumam uz divīzijas 121. s[trēlnieku] p[pulku] bija tikai viens bataljons štatus paredzēto

trīs vietā, turklāt nepilnā sastāvā.⁹³ Manas priekšnojautas, ka tas var skart arī mani, izrādījās pareizas, jo drīz mani pusdienas pārtraukumā izsauca pie sevis rotas rakstvedis b[iedrs] Alainis, kurš līdz mobilizācijai bija dzīvojis kādā Ufas apgabala latviešu kolonijā un strādājis piena kombinātā par galveno grāmatvedi. Par to es uzzināju 1945. gadā pirms demobilizācijas, kad viņš aicināja mani braukt kopā ar viņu uz Ufas apgabalu un apsolīja mani iekārtot vienā no kombināta piena rūpnīcām par grāmatvedi. Tad, lūk, šajā reizē biedrs Alainis man paziņoja, ka man jādodas turpmāko dienestu veikt pulka trofeju komandā un tādēļ saskaņā ar saņemto norādījumu jānodod gvardista nozīmīte, uz ko es atbildēju – ja tā ir lēmusi pavēlniecība, tad no dienesta trofeju komandā neatsakos, bet gvardista nozīmi nekādā gadījumā nenodošu, jo es neesmu noziedznieks, un kāpēc lai man atņemtu gvardista nosaukumu? Pēc tā b[iedrs] Alainis atbildēja, ka tādā gadījumā es varu iet atpakaļ uz vadu, ko es ar lielu apmierinājumu arī izdarīju, jo vienmēr ir labāk būt starp savējiem, jau labi zināmiem zēniem, kuri ieklausās manos padomos, nevis ne no šā, ne no tā nonākt jaunā, nezināmā daļā, turklāt man nepavisam nebija ne mazākās vēlēšanās apgūt kaprača specialitāti, jo zināju, ka trofeju komanda vienlaikus arī apglabā kritušos.

[PAR IZGLĪTĪBU]

Gan toreiz, gan tagad viņš [nejauši satikts Sarkanās armijas citas vienības karavīrs] bija artilērijas novērotājs Panfilova divīzijas artilērijas pulkā⁹⁴, un toreiz viņu artilērijas pulks ar savu uguni atbalstīja mūsu divīzijas uzbrukumu, bet tagad viņiem ar savu uguni jāatbalsta mūsu bataljona uzbrukums. Uzzinājis no manis, ka es pēc ievainojuma un hospitāļa atkal atrodos divīzijā un atkal tikai kā ierindnieks, viņš izteica izbrīnu par to, ka mūsu divīzijā izglītoti cilvēki dien kā ierindnieki laikā, kad viņiem divīzijā ļoti jūtams izglītotu cilvēku trūkums pat uz rotas rakstveža amatu. Uz ko es viņam atbildēju, ka mums divīzijā izglītoto ir vairāk nekā vajag, divīzijas apakšvienībās var atrast cilvēkus pat ar augstāko izglītību, kuri dien par ierindniekiem,⁹⁵ un ka tas galvenokārt ir atkarīgs no vietas, kur formējās divīzija, kā arī no divīzijas papildināšanai paredzēto kontingenta, bet, tā kā divīzijas papildināšanai pieteicās galvenokārt Vidusāzijas iedzīvotāji, kuru izglītības līmenis ir daudz zemāks nekā Padomju Krievijas Eiropas daļā, tad šī parādība, kas ir vērojama pašlaik viņu divīzijā, ir pilnīgi normāla, kaut gan no cita skatu punkta šī parādība nav normāla, jo tās rezultātā izglītības līmenis visā Padomju Krievijā pēc kara strauji samazināsies, jo nav noslēpums, ka mums ir lieli cilvēku zaudējumi. Ar to saruna bija jābeidz, jo kuru katru minūti bija jāsākas artilērijas sagatavošanās ugunij. [...]

[KOMANDIERU MAIŅAS]

[...] Ar kādām domām aizgāju uz mūsu pagaidu dislokācijas vietu, ar tādām domām nākamajā dienā atnācu atpakaļ uz mūsu iepriekšējo dislokācijas vietu, un patiešām – jau nākamajā dienā uzzinājām, ka minrotas⁹⁶ komandieris – vecākais leitnants ir atstādīnāts no ieņemamā amata un nodots tiesai un ka mūsu mīnmetēju nepareizas [vārds neskaids] iemeslu noskaidrošanai ir izveidota speciālistu komisija, kas, starp citu, ļoti rūpīgi pārbaudīja mīnmetēju uzstādījumu un mērķēšanas ierīces, bet nekādus defektus neatklāja. Kopumā visa izmeklēšana tika veikta ļoti rūpīgi, bet galarezultātā tomēr slēdziens bija viens un tas pats, ka vainīgs ir minrotas komandieris, kurš, atrodoties KP⁹⁷ un koriģējot mīnmetēju uguni, pēc kartes nepareizi noteica attālumu līdz mērķim, kā arī virzienu uz mērķi, kad tajā laikā pa lauku gāja grupa ģenerāļu, un, ja mīnas būtu kritušas ar to pašu lidojuma tālumu 100–200 metrus pa labi, tad tās būtu kritušas ar krūmiem aizaugušā apvidū, kur tajā laikā notika bataljona uzbrukums, un rezultāts būtu tāds pats, ja ne sliktāks.

Notika tiesa, kas atzina vecāko leitnantu par vainīgu nepareizas komandas došanā, un vecākais leitnants tika pazemināts par jaunāko leitnantu un vainas izpirkšanai nosūtīts uz soda bataljonu. Kas notika ar viņu tālāk, man nav zināms, tikai pēc demobilizācijas 1945. gadā es viņu satiku Rīgā mūsu divīzijas rezerves pulkā, un pēc pakāpes viņš atkal bija vecākais leitnants.

Kā nākamā sekoja bataljona komandiera nomainīšana, un šajā gadījumā mūsu kombatū – majoru nomainīšana no divīzijas mācību bataljona pārceltais kapteinis Salcevičs, tiesa, pēdējais bataljonā skaitījās kombata v.i.⁹⁸, jo drīz tika nomainīts ar vecāko leitnantu, kuram drīzumā tika piešķirta kapteiņa pakāpe. Runāja, ka kombats majors, kurš bija pirms b[iedra] Salceviča, nosūtīts uz mācībām skolā Vistrel⁹⁹, jo it kā viņam nav bijusi majora pakāpei atbilstoša izglītība.

Tālāk nomainīšana notika jau daudz augstākās sfērās, tika nomainīts arī pulka komandieris, viņa vietā par pulka komandieri tika iecelts padzīvojis gara auguma pulkvedis ar īsi apcirtām ūsām, kurš šajā amatā bija, ja nemaldos, līdz septembrim, kad viņu nomainīja pulkvedis Šponbergs¹⁰⁰, kurš pie mums ieradās no Gorohovecas no metnēm, kur viņš līdz šim komandēja 1. atsevišķo latviešu strēlnieku rezerves pulku.

[SAIMNIECĪBAS VADĀ]

[...] No rīta pēc piecelšanās savācu savas mantas un aizgāju uz vietu, kur bija izvietojies saimniecības vads. Agrāk vada izvietojumam es nebiju pievērsis uzmanību, jo te bija jānāk reti, un arī tad visa uzmanība bija pievērsta virtuvēm, un tad te vienmēr pulcējās

daudz cilvēku no visām bataljona apakšvienībām. Bet tagad pirmām kārtām krita acīs vada izvietojuma nesakārtotība, kaut gan tas te vienā vietā atradās vairāk nekā mēnesi, bet vada izvietojums liecināja par pretējo, it kā vads te būtu ieradies tikai vakarvakarā un, lūk, tikai šodien sāks darbu savu dzīvesvietu ierīkošanā, jo nebija ne zemnīcu, pat ne salašu un vada cilvēki izvietojās uz nakti, kur kuram ienāca prātā. Kaut kā nebiju pieradis vai arī biju atradinājies no tādas kārtības, un, lai gan arī mums ložmetējnieku rotā nebija tik daudz cilvēku, tur bija cita kārtība, tur vienmēr pirmkārt izvirzījās jautājums par cilvēku labiekārtošanu, bet te acīmredzot valdīja likums – glābjas, kas un kā var.

Par savu ierašanos ziņoju vada komandierim staršinam Kalvānam, kā arī municijas apgādes nodaļas komandierim vecākajam seržantam Kirilovam. No īsas sarunas ar viņiem radās iespaids, ka viņi abi nav sevišķi priecīgi par manu ierašanos, no viņiem dvesa aukstums un atturīgums. Labāk mani nesagaidīja arī divi braucēji no vada, kuri izlikās, ka ir ļoti aizņemti, kaut gan neko noderīgu nedarīja, bet vienkārši rosījās un staigāja bez vajadzības uz kaut kurieni un pēc tam atgriezās. Vienīgie, kuri patiešām kaut ko darija, bija divi pavāri un bataljona [...] ierindnieks Valainis.

Vecākais seržants Kirilovs acīmredzot uzskatīja, ka viņš ir liels priekšnieks un ka sakarā ar manu ierašanos viņa rīcībā viss notiks kā pēc līdakas pavēles. Uzreiz man pavēlēja sastādīt bataljona ieroču sarakstu un uz manis teikto, ka tam ir vajadzīgs papīrs, tinte un spalvaskāts, atbildēja, ka viņam nekā nav un ka papīra vietā varbūt var izmantot koncentrātu papīru. Kad es paskaidroju, ka šis papīrs ir piesūcies ar sāli un uz sālīta papīra rakstīt nevar, viņš teica, ka nāksies iet uz pulka artilērijas apgādi un varbūt tur kaut ko var saņemt, bet, tā kā viņš ir nodomājis iet kopā ar mani tikai pēc pusdienām, tad tagad lai es sāku būvēt būdiņu dzīvošanai, jo tik zemā vietā zemē rakties nevar.

Uz pēdējo teikumu es viņam atbildēju, ka būdiņas celtniecībai ir nepieciešami atbilstoši instrumenti, kā zāģis un cirvis, bez tam šis darbs vienam nav pa spēkam un aizņems daudz laika, tad viņš pasauca divus sarkanarmiešus, tāpat kā es, tikko [...]

[PERSONĀLS]

[...] Tā kā te [vietā, kur pirms tam bija apmetusies vācu armija] apskates rezultātā nekā piemērota nebija, atgriezāmies un sākām izjaukt pārņemšanai nolūkoto māju.¹⁰¹ Pēc tam, katrs paņēmis pa baļķim, bridām atpakaļ. Kopumā līdz pusdienām trijātā pārnesām visus aļķus, bez tam vēl savācām astoņus piemērotus baļķus papildu vaiņagiem un arī tos atnesām uz celtniecības vietu. Pēc tam parunāju ar vienu no braucējiem, kurš vienlaikus bija arī bataljona kalējs, vai

viņš pulka smēdē, uz kurienu viņš, starp citu, devās darīt kaut kādu darbu bataljonam, nevar no kaut kā izkalt sešas vai septiņas naglas, ko viņš apsolīja izpildīt, bet es kopā ar vecāko seržantu pēc pusdienām devos uz artilērijas apgādi. Ejot pa ceļu, par kaut ko runājām, un no sarunas ar viņu nonācu pie slēdziena, ka tas ir pilnīgi neaudzināts cilvēks, ļoti augstās domām par sevi, kopumā rupjš zaldāts un vairāk nekā, kuram nav nekādas saprašanas par kancelejas darbu, un ka tikai kaut kāda pārpratuma dēļ viņš ir nozīmēts par komandieri municijas apgādes nodaļā, kurā viņš ir vienīgais, turklāt vēl skaitās pat vada komandiera vietnieks, ka ar viņu būs grūti sastrādāties, ka šajā gadījumā pienākuma apziņu, ka mēs abi darām vienu un to pašu darbu, no viņa nesagaidīsi, jo viņa mājo tikai priekšnieks, pie tam stulbs un aprobežots priekšnieks. Bet ko gan padarīsi, ja esi līcis roku pie arkla, tad neskaties atpakaļ, neiesi taču pie kāda žēloties, bet žēloties arī nav kam, jo staršina Kalvāns kā vada komandieris varbūt tikai par kapeiku ir labāks par vecāko seržantu Kirilovu. Vēl palika vecākais braucējs ierindnieks Egle, bet arī tas pašlaik pūš vienā stabulē ar viņiem, kaut gan 1944. un 1945. gadā viņš savu attieksmi pret cilvēkiem mainīja pašos pamatos un kļuva man par labu biedru un palīgu, kad es jau biju municijas apgādes komandieris. Tiesa, nav ko slēpt, viņš ļoti baidījās no priekšējās līnijas un, kad uz turieni bija jāiet vai jābrauc, tad visādi no tā izlocījās un ar visādiem iemesliem mēģināja palikt aizmugurē, un tas man bija pilnīgi saprotams, jo neviens taču negribēja mirt, kad ir kāda cerība [...]

[TRIBUNĀLA SĒDE PAR DIENASGRĀMATAS RAKSTIŠANU]

Pēc vakariņām, jau pret vakaru, mūs visus sapulcināja un veda uz nelielu klajumu meža vidū, kur izvietojāmie un – “atkal esi tu nolādēts” – sākās tribunāla sēde, kurā izskatīja divu karavīru lietu, no kuriem viens bija mūsu ložmetējnieks. Izskatāmās lietas bija sīkas, citā laikā tām varētu nepievērst uzmanību, bet tagad, lūk, tribunāla sēde. Neraugoties uz to, mūsu ložmetējnieks tika apsūdzēts par to, ka rakstīja dienasgrāmatu, kurā īsumā atzīmēja dienas notikumus, ko deva pusdienās, kā notika mācības. Izrādās, ka rakstīt dienasgrāmatas armijā ir aizliegts ar speciāli izdotu pavēli, bet mums šī pavēle, vismaz personiski man, līdz šim nebija zināma, tā ka jebkurš no mums, kurš veica līdzīga rakstura ierakstus, varēja nonākt tribunālā, un tad jau attaisnojošu spriedumu nesagaidīt.¹⁰² Tā arī šajā reizē spriedums vēstīja, ka karavīram, kurš rakstījis dienasgrāmatu, ir jāizpērk sava vaina soda bataljonā. Labi, ka tā, nevis nošaušana, uz kuru divīzijas tribunāls bija sevišķi dāsns 1942. gadā. Vēlāk oktobrī es satiku šo karavīru citas daļas artilērijas apgādē, kur viņš vēl ar citiem karavīriem krāva pievadīšanai kastes ar 50 mm mīnmetējiem.

[KOMANDIERI UN PĒCKARA KĀRTĪBA]

Te [kādā divīzijas pasākumā] gandrīz vienmēr varēja redzēt teju visus mūsu pulka komandierus, bet viņi visi ar retiem izņēmumiem nez kāpēc arī ārpus dienesta laika izvairījās no ierindas sastāva, un radās iespaids, ka viņi sevi uzskata par augstākām būtnēm. Kopumā iznāca kaut kas līdzīgs, ka čuguna katls māla podam nav biedrs.¹⁰³ Bet, kā jau te atzīmēju, ne visiem komandieriem bija tādi uzskati. Pilnīgi citāda attieksme pret ierindas sastāvu ārpus dienesta laika bija, piemēram, šauteņu darbnīcu k[omandieri]m vec[ākajam] l[eitnanta]m Rancānam, 3. bataljona saimniecības vada komandierim j[aunākajam] l[eitnanta]m Ratiņam, tāds bija arī pulka vetārsts, kura uzvārdu un dienesta pakāpi neatceros.

Sevišķi asi šī atšķirība bija jūtama divīzijas ienākšanas brīdī Latvijas teritorijā, kur savā laikā [agrāk] vairums bija ieņēmis atbildīgus amatus, bet citi sapņoja pēc kara beigām un demobilizācijas tādus ieņemt no jauna izveidotajā atbrīvotās Padomju Latvijas pārvaldes aparātā. Patiesībā sākuma periodā iznāca tā, ka Padomju Latvija izjuta lielu kadru trūkumu, bet pēc tam aina pakāpeniski mainījās, jo lielākoties šie atbildīgi amatieri izvirzītie izrādījās vadīt nespējīgi – un viņu vadīšanas metodes nederēja miera laikam, bet cilvēki no divīzijas ierindas sastāva ik uz soļa izrādījās daudz noderīgāki, lai ieņemtu to vai citu posteni, kaut gan lielākoties viņi uz tiem arī nepretendēja. Galarezultātā liels daudzums pirmo pakāpeniski atkāpās no ieņemtajām galvenajām pārvaldes pozīcijām, dodot vietu spējīgākiem, bet paši ieņēma tās vietas, uz ko bija spējīgi. Kopumā viņiem uznāca kaut kas līdzīgs galvas reibonim no panākumiem kara darbalaukā, un viņi aizmirsā par tautas parunu, ka nesēdies svešās ragavās vai arī – cērt koku, kas tev pa spēkam.¹⁰⁴

Avots: Latvijas Kara muzejs, inv. Nr. "LKM 8256-nd" (Latvijas Kara muzeja 2. pasaules kara vēstures nodaļas dokumentu kolekcijas bij. Latvijas PSR Revolūcijas muzeja palīgkrājuma dokuments Nr. 8256), 1942. g. – 6.–6. o.p., 41.–43., 49.–68. o.p., 71.–72. o.p., 74.–75. lp.; 1943. g. – 2. o.p.–3.2. o.p., 7.2. o.p.–8., 9.2. o.p.–10. o.p., 16. o.p.–17.2., 20.–20. o.p., 22.–22. o.p., 24.–24. o.p., 25.–25. o.p., 38.–38. o.p., 44.–44. o.p. lp.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- 1 Rakstā izvēlēts izdalīt Vācijas–PSRS karu (1941–1945) kā lokālu Otrā pasaules kara (1939–1945) ietvaros notikušu militāru konfliktu.
- 2 Pārskats sastādīts, balstoties uz: Igors Briežkalns (2009). *No Narofominskas līdz Imulai: ...no pirmās līdz pēdējai stundai frontē...* Rīga: Latviešu strēlnieku apvienība; Jānis Riekstiņš (2005). *Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā (1944–1945)*. No: Dzintars Ērglis (sast.). *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2004. gada pētījumi /*

- Occupied Latvia in 20th century (1940-s): research of the Commission of the Historians of Latvia.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 415.–449. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 16); Artūrs Žvinklis (2005). Latvijas iedzīvotāji Sarkanajā armijā (1940. gada septembris – 1944. gada jūnijs). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 77.–106. lpp.; Vasiliĭ Savchenko (1975). *Latishskie formirovaniia Sovetskoi armii na frontakh Velikoi otechestvennoi voini.* Rīga: Akademiia nauk Latvīskoi SSR, Institut istorii.
- ³ Pēc militāro apmācību iziešanas 1. atsevišķajā Latvijas strēlnieku rezerves pulkā 1942. gada vasarā J. Bērziņš nonāca Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas 191. strēlnieku pulka 1. bataljonā.
  - ⁴ Par Sarkanās armijas 201. (43. gvardes) latviešu strēlnieku divīzijas (turpmāk: 201. latviešu strēlnieku divīzija) kara prokuratūras, kara tribunāla u.c. izmeklēšanas un soda orgānu darbību ir zināms maz. Pieejamie materiāli, galvenokārt Iekšlietu tautas komisariāta krimināllietas (glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1986. fondā), kā arī karavīru atmiņas, liecina par šo institūciju darbības metodēm. Liecības par karavīru piedalīšanos ne tikai tribunāla sēdēs, bet arī soda izpildē sastopamas atsevišķās karavīru atmiņās, kaut gan par šo jautājumu karavīri nemil izteikties. Var minēt pulkveža – bijušā 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīra Igora Briežkalna atmiņas, kurās viņš apraksta gan gatavošanos tribunāla sēdei, gan tribunāla sēdi un soda izpildi, piemēram, atzīmēdams, ka jau pirms tribunāla sēdes karavīriem tika pavēlēts ar sapieru lāpstiņām izrakt bedri apsūdzētajam, par kura spriedumu acimredzot pulka vadībai šaubu nebija (aresta iemesls – pašakropļošanās kaujas laikā) (sk.: Igors Briežkalns (1994). Uguns kristības. 5. turpinājums. *Latviešu Strēlnieks*, 8, 6.–7. lpp., šeit 7. lpp.). Jāatzīmē, ka ne vienmēr dezertieris tika nošauts 24 stundas pēc sprieduma pasludināšanas un ne vienmēr par dezertēšanu piesprieda augstāko soda mēru – nošaušanu. Dažkārt pēc viena procesa beigām tika uzsākts nākamais process, kura laikā spriedums tika mainīts, un sodītais nonāca vai nu soda bataljonā, vai tika ieslodzīts uz 10 gadiem.
  - ⁵ Lauka karatiesa ir karatiesa ar vienkāršotu, ātru tiesas procedūru. Tomēr te autors raksta par kara tribunāla sēdi. Kara tribunāls ir tiesu iestāde, kas izskata lietas par noziegumiem, kuri vērsti pret valsts drošību, bruņotajiem spēkiem, karadienesta izpildīšanas kārtību.
  - ⁶ 1942. gada jūlijā–septembrī notika 201. latviešu strēlnieku divīzijas kaujas Tuganovas rajonā. Pirms tam jūnijā divīzija bija atvilkta no aplenkuma vietas pie Ramuševas pāri Lovatas upei un ieskaitīta Ziemeļrietumu frontes rezervē. Jūlijā to atkal pārvietoja atpakaļ, lai 11. armijas sastāvā tā cīnītos par Ramuševas koridora slēgšanu no ziemeļu puses. Iešana uz fronti notika pa naktīm, nakts laikā pārvietojoties vidēji 25–30 km neatkarīgi no laikapstākļiem.
  - ⁷ Stāsts sākas ar to, ka padomju avīzēs tiek rakstīts, ka arī pretinieks (vācu armija) iet psihiskajā uzbrukumā un gūst saņemtie vācu armijas karavīri bijuši alkohola reibumā.
  - ⁸ *Starshina* (krievu val.) – staršina, vecākais. Dienesta pakāpe.
  - ⁹ Psiholoģiskais uzbrukums – uzbrukuma veids, kura laikā ar dažādu psiholoģisku metožu lietošanas palīdzību (piemēram, iebiedēšanu) tiek panākta karavīru došanās uzbrukumā.

- ¹⁰ Alkohola (šai gadījumā ir runa par šņabi) lietošana/dzeršana pirms došanās uzbrukumā bija ierasta parādība Sarkanajā armijā. Tomēr šņabja izsniegšanas kārtība Sarkanajā armijā mainījās. Valsts aizsardzības komiteja 1941. gada 22. augustā ar lēmumu Nr. 562 noteica, ka jāizsniedz 40 grādu šņabis 100 g daudzumā aktīvā karaspēka priekšējo līniju karaspēka karavīriem (katram) un vadošajam sastāvam. Savukārt 1942. gada 12. maijā ar Valsts aizsardzības komitejas lēmumu Nr. 1727s tika noteikts, ka jāpārtrauc šņabja ikdienas izsniegšana aktīvās armijas spēku personālsastāvam, tas jāizsniedz tikai priekšējo līniju karavīriem, kas guvuši panākumus karadarbībā, citiem – noteiktās valsts svētku dienās. Šņabja izsniegšana 100 g diennaktī cilvēkam tika īstenota tikai priekšējās līnijas karaspēka daļu karavīriem, kuri veica uzbrukuma operācijas (saskaņā ar Valsts aizsardzības komitejas 1942. gada 6. jūnija lēmumu Nr. 1889s). Arī turpmākā periodā noteikumi tika mainīti.
- ¹¹ Saīsinājums no *zamestitel' politicheskogo rukovoditelia* (krievu val.) – politiskā vadītāja vietnieks.
- ¹² Izteiciens *Namek na tolstoe obtoiatel'stvo* (krievu val.).
- ¹³ Autors sniedz netiešus mājienu par izsekošanām, kas it kā notika starp 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīriem. Nav dokumentētu datu ne par izsekošanām, ne to apmēriem, tomēr par parādību liecina atsevišķu karavīru atmiņas, kā arī IeTK krimināllietas, kurās procesi dažkārt tika safabricēti. Par karavīru “uzraudzīšanu” liecina arī izteikumi, piemēram, Kompartijas organizāciju dokumentos, ka jāpaaugstina “boļševiku modrība, lai noskaidrotu naidīgos elementus karaspēka daļās” (sk.: 201. latviešu strēlnieku divīzijas partijas konferences protokols [krievu val.], 06.09.1941. *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs* (Rīga, turpmāk: LNA-LVA), PA-301–3–110, 15.–53. lp., šeit 32. lp.). Nevar apgalvot, ka 201. latviešu strēlnieku divīzijā pastāvēja analoga situācija 1937. gada notikumiem Sarkanajā armijā kopumā, pretējā gadījumā divīzijas militārajā vadībā nebūtu iecelts, piemēram, Jānis Veikins un Detlavs Brantkalns, kuri bija cietuši 1937.–1938. gadā PSRS notikušajās represijās pret Sarkanās armijas militārpersonām. Jāņem vērā, ka 1937.–1938. gada represijas pārcietušo iecelšana dažādos vadošos divīzijas amatos ir saistīta ar kadru nepietiekamo daudzumu. Vārbūt precīzāk būtu teikt, ka 1937.–1938. gads sekmēja kadru trūkumu armijā. Arī 201. latviešu strēlnieku divīzijas štāba priekšnieks Indriķis Paegle uzskata: “Ja vien nebūtu 1937.–1938. gada notikumu, tad varētu pacelt veselu korpusu,” – ar to norādot uz papildināšanas grūtībām gan ar komandējošo, gan ierindas sastāvu. Sk.: 201. latviešu strēlnieku divīzija kaujās pie Maskavas un Staraja Rusas (1941. gada decembris – 1942. gada marts) [krievu val.], 03.1962.–02.1986. LNA-LVA, PA-200–9–880, 1.–261. lp., šeit 1.–2. lp.
- ¹⁴ Kuška (*Kushka*) – upe Krievijā un Turkmēnijā.
- ¹⁵ Gorkija (*Gor'ki*) – pilsēta Krievijā, tagad Nižņijnovgoroda. Gorkija no 1932. līdz 1991. gadam.
- ¹⁶ Ādolfs Hitlers (*Adolf Hitler*, 1889–1945) – Vācijas kanclers no 1933. līdz 1945. gadam.
- ¹⁷ Krievijas pilsētas Gorkija un Jaroslava bija vieni no biežākajiem galamērķiem, kur nonāca no Latvijas izbraukušie iedzīvotāji pēc Vācijas–PSRS kara sākšanās.

- ¹⁸ Masveidā Krievijas latviešus 201. latviešu strēlnieku divīzijā sāka iesaukt 1942. gada rudenī.
- ¹⁹ J. Bērziņš 201. latviešu strēlnieku divīzijā tika mobilizēts 1942. gada maijā, bet par savas iesaukšanas apstākļiem atmiņās neraksta, tikai fragmentāri to piemin, raksturojot dzīves apstākļus 1. atsevišķajā latviešu strēlnieku rezerves pulkā.
- ²⁰ Samara (*Samara*) – pilsēta Krievijā, no 1935. līdz 1990. gadam Kuibiševa.
- ²¹ Jaroslavlja (*Jaroslavlʹ*) – pilsēta Krievijā.
- ²² LSRP – autora lietots saīsinājums – 1. atsevišķais Latvijas strēlnieku rezerves pulks.
- ²³ Krievijas datubāzē “PSRS politiskā terora upuri” konstatētas 50 personas ar uzvārdu Briedis (Bredis). Datubāzē neparādās neviens 1936. gadā arestētais Briedis, bet, piemēram, Jānis Briedis (1892–1938), kurš dzimis Rīgā, bet dzīvojis Gorkijā, arestēts 1937. gada 16. septembrī, nošauts 1938. gada 1. februārī. Lai arī Brieža dēla tālākais liktenis nav zināms, domājams, ka viņš tika aizkomandēts uz kādu soda vienību. Jāatzīmē, ka līdz šim nav izdevies atrast ziņas par analogiem gadījumiem divīzijā vai rezerves pulkā. Sk.: Zhertvy politicheskogo terora v SSSR. Pieejams: <http://lists.memo.ru/index2.htm> (skatīts 14.01.2012.).
- ²⁴ Alberts Dzenis (1912–1966) – 201. (43. gvardes) latviešu strēlnieku divīzijas 191. (125. gvardes) strēlnieku pulka rotas komandieris, no 1943. gada oktobra bataljona komandiera vietnieks.
- ²⁵ KP – komandpunkts.
- ²⁶ Nikoļskas ciems (*selo Nikol'skoe*) – apdzīvota vieta Krievijā Ļeņingradas apgabalā.
- ²⁷ Saīsinājums no *sanitarnyi vzvod* (krievu val.) – sanitārais vads.
- ²⁸ *Nary* (krievu val.) – guļamās lāvas.
- ²⁹ Saīsinājums no *mediko-sanitarnyi batal'on* (krievu val.) – medicīniski sanitārais bataljons.
- ³⁰ Autoklāvs – iekārta instrumentu sterilizēšanai.
- ³¹ Volfs Ečins (1912–1984) – kara ārsts, 50. sevišķā medicīniski sanitārā bataljona uzņemšanas – šķirošanas vada priekšnieks, pēc kara viens no vadošajiem ginekologiem Latvijā.
- ³² Hospitālis Nr. 3016 ar 500 gultasvietām atradās Jaroslavlā (pilsēta Gorkijas apgabalā) jaunuzceltā viesnīcas ēkā un darbojās jau no 1941. gada. Latviešu divīzijas karavīriem to piešķīra 1942. gada pavasarī ar Sarkanās armijas Galvenās kara sanitārās pārvaldes rīkojumu (datums nav zināms), nosakot, ka visiem 201. latviešu strēlnieku divīzijas ievainotajiem un slimajiem karavīriem jākoncentrējas Jaroslavlā, jo “ievainoto koncentrācija vienā punktā dod iespēju uzlabot to apkalpošanu” (sk.: Latvijas PSR Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāra Jāņa Kalnbērziņa un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča ziņojums Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāram Andrejevam (*Andreev*) [krievu val.], 25.11.1942. LNA-LVA, PA-101-4-1, 27.-33. lp., šeit 27. lp.). Kopumā 201. divīzijas hospitālis Nr. 3016 darbojās līdz 1956. gadam, kad divīzija tika izformēta.
- ³³ Krestci (*Kresttsy*) – pilsēta Krievijā Novgorodas apgabalā.
- ³⁴ Saīsinājums no *polevoi evakuatsionnyi gosptal' 118* (krievu val.) – lauka evakuācijas hospitālis Nr. 118.

- ³⁵ Raksturīga kara epizode, kad ne tikai pārvietošanās, bet arī kauju laikā nācās iztikt bez mazgāšanās, gulēšanas vai arī bija jāguļ ar visām virsdrēbēm.
- ³⁶ Norādīta mašīnas tonnāža.
- ³⁷ Saīsinājums no *meditsinskii personal* (krievu val.) – medicīniskais personāls.
- ³⁸ Valdaja (*Valdai*) – pilsēta Krievijā Novgorodas apgabalā.
- ³⁹ Bologoje (*Bologoe*) – pilsēta Krievijā Tveras apgabalā.
- ⁴⁰ Bežecka (*Bezhetsk*) – pilsēta Krievijā Tveras apgabalā.
- ⁴¹ *Katiusha* (krievu val.) – reaktīvā artilērijas ieroča “tautas” nosaukums Vācijas-PSRS kara laikā. Nosaukuma rašanās, iespējams, ir saistīta ar tajā laikā pazīstamo Mihaila Isakovska (vārdi; *Mikhail Isakovskii*, 1900–1973) un Matveja Blanter (mūzika; *Matvei Blanter*, 1903–1990) dziesmu “Katišuša”, kas pirmo reizi izpildīta 1938. gadā.
- ⁴² Gvardistu palātas – palātas hospitāļos, kurās ievietoja karavīrus no karaspēka vienībām, kam bija piešķirts gvardes nosaukums.
- ⁴³ Iegūta no vācu armijas.
- ⁴⁴ Aleksejs Novikovs-Pribojs (*Aleksei Novikov-Priboi*, 1877–1944) – krievu rakstnieks, romāna “Cusima” (1935) autors.
- ⁴⁵ “Ērglis” (Orel) – krievu bruņukuģis, sākts būvēt 1900. gada 20. maijā, nodots ekspluatācijā 1904. gada 1. oktobrī, piedalījās krievu-japāņu karā 1904.–1905. gadā un Cusimas kaujā (sk. 48. atsauci).
- ⁴⁶ Vladimirs Semjonovs (*Vladimir Semenov*, 1867–1910) – krievu rakstnieks, darba “Kauja pie Cusimas” (*Boi pri Tsusime*, 1910), par ko turpinājumā raksta J. Bērziņš, autors. 1923. gada 9. maijā kuģis tika norakstīts saskaņā ar Vašingtonas jūras vienošanos (noslēgta 1922. gadā starp ASV, Britu impēriju, Francijas Republiku, Japānas impēriju un Itālijas karalisti par jūras bruņojuma ierobežošanu). 1924. gada 10. jūlijā japāņi bruņukuģi sašāva.
- ⁴⁷ J. Bērziņš lieto Krievijas impērijas laikā izmantoto Liepājas nosaukumu Libava.
- ⁴⁸ Cusimas kauja – kauja Krievijas–Japānas kara (1904–1905) laikā, 1905. gada janvārī Japānas imperatora flote sakāva Krievijas Klusā okeāna floti. Cusima – arhipelāgs Japāņu jūrā.
- ⁴⁹ Nižegorodskas divīzija tika veidota Jaroslavļas kara apgabalā 1918. gada septembrī.
- ⁵⁰ Pjotrs Krasnovs (*Petr Krasnov*, 1869–1947) – Krievijas cara armijas ģenerālis, vēlāk Pilsoņu kara (1918–1922) dalībnieks.
- ⁵¹ Aleksandrs Kolčaks (*Aleksandr Kolchak*, 1874–1920) – admirālis, viens no Baltās kustības līderiem Krievijas Pilsoņu kara laikā.
- ⁵² Andrejs Vlasovs (*Andrei Vlasov*, 1900–1946) – ģenerālis, kurš 1942. gada 13. jūlijā padevās vācu gūstā un pēc tam organizēja krievu nacionālās armijas daļas cīņai pret Sarkanu armiju.
- ⁵³ Ukrainas pilsētu Pavlogradu (*Pavlograd*) vācu karaspēks ieņēma 1941. gada 11. oktobrī un tur atradās līdz 1943. gada 18. septembrim. Savukārt no 1941. gada 1. līdz 29. oktobrim notika Harkovas (*Khar'kov*) operācija, kuras laikā vācu karaspēks pilsētu ieņēma. Acīmredzot autors raksta par Sarkanās armijas atkāpšanās kaujām 1941. gada rudenī šajās teritorijās.

- ⁵⁴ Vācijas-PSRS kara laikā frontes linija Kerčas (*Kerch'*) teritoriju šķērsoja četras reizes. 1941. gada 16. novembrī Sarkanā armija atkāpās no Kerčas, tajā ielaizdama vācu karaspēku, savukārt tā paša gada 30. decembrī vācu karaspēks tika padzīts no pilsētas. 1942. gada 14. maijā vācu karaspēks atkārtoti pietuvojās Kerčai, līdz 19. maijā Sarkanā armija no tās atkāpās. No 14. līdz 20. maijam notika Sarkanās armijas un vietējo iedzīvotāju evakuācija no Kerčas pussalas (acimredzot par šo atkāpšanos raksta J. Bērziņš). Tikai 1944. gada 11. aprīlī izdevās padzīt vācu karaspēku no Kerčas.
- ⁵⁵ Tiek minēta populāra Krievijas Pilsoņu kara laika dziesma "Nekad. Nekad. Nekad. Komunāri nebūs vergi" (*Nikogda. Nikogda. Nikogda. Kommunary ne budut rabami*). Vārdu autors – krievu un padomju revolucionārais dzejnieks – satīriķis Vasilij Kņazevs (*Vasilii Kniazev, 1887–1937*), mūzikas autors – Aleksandrs Mitjušins (*Aleksandr Mitiushin, 1888–1961*).
- ⁵⁶ Ļivni (*Livny*) – pilsēta Orlas apgabalā Krievijā.
- ⁵⁷ No 1942. gada 8. janvāra līdz 1943. gada 31. martam ar pārtraukumiem notika karadarbība t.s. Rževas pagarinājumā. Tur Rietumu un Kaļiņinas frontes karaspēks veica četras uzbrukuma operācijas pret vācu armijas grupu "Centrs". Kopumā Vjazmas–Rževas kaujas ilga 13 mēnešus. Acimredzot J. Bērziņš raksta par kaujām par Rževu, kas notika no 1942. gada 30. jūlija līdz 1. oktobrim.
- ⁵⁸ 1942. gada janvārī–februārī Sarkanās armijas Ziemeļrietumu frontes karaspēks uzsāka uzbrukumu un aplenca armijas grupas "Centrs" 16. vācu armijas 2. korpusu. Tas ieguva nosaukumu "Demjanskas katls". 1942. gada aprīlī aplenkums tika pārrauts, un vācu karaspēks noturēja Demjansku. Kaujās pret vācu armiju šajā frontes sektorā piedalījās arī 201. latviešu strēlnieku divīzija.
- ⁵⁹ 201. latviešu strēlnieku divīzija kaujās par augstienes "Gurķis" (*Ogurets*) atgūšanu piedalījās 1942. gada jūlijā–augustā. Augstiene "Gurķis" atradās Tuganovas ziemeļu nomalē purvainā apvidū. Augstieni neizdevās atgūt.
- ⁶⁰ Atmiņu autors konspektīvā pārskatā izstāsta Krievijas vēsturi no Krievijas kristīšanas 988. gadā līdz cara Nikolaja II Romanova (1868–1918) bojāejai 1918. gadā, raksturojot gan Krievijas caru un karavadoņu darbību, gan nozīmīgākos pasaules militāros konfliktus, kuros piedalījās Krievija. Jāatzīmē, ka autors to izdara bez kļūdām, kas liecina par labām Krievijas vēstures zināšanām.
- ⁶¹ 1942. gada pavasarī netālu no Maskavas Udeļnajā (*Udel'naia*) tika atklāts 201. latviešu strēlnieku divīzijas atpūtas nams. Tas bija paredzēts tiem karavīriem, kuri bija izrakstīti no hospitāļiem. Atpūtas namā bija aptuveni 100 gultasvietas, un karavīram tur bija paredzēts uzturēties 2–4 nedēļas. Dažkārt atpūtas namā atvaļinājumu pavadīja arī 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandējošais sastāvs.
- ⁶² Kovrova (*Kovrov*) – pilsēta Krievijā Vladimiras apgabalā.
- ⁶³ 1942. gada jūlijā–septembrī (līdz 10. septembrim) 201. latviešu strēlnieku divīzija piedalījās uzbrukumos Tuganovai un augstienēm "Pirksts" un "Gurķis". Kaujās Tuganovas rajonā tika zaudēti aptuveni 8000 divīzijas karavīru. Vienīgais šo kauju panākums bija "spēcīgā vācu uzbrukuma atvairšana un savu pozīciju noturēšana". Sk.: Briēžkalns. *No Narofominskas līdz Imulai*, 35. lpp.
- ⁶⁴ 1. atsevišķajā Latvijas strēlnieku rezerves pulkā.

- ⁶⁵ *Marshevik* (krievu val.) – militārpersona, kas no rezerves daļas dodas uz regulāro armiju tās papildināšanai.
- ⁶⁶ Iespējams, ka tas ir Jānis Goba (1888–1938), kurš dzimis Latvijas teritorijā Kurzemes guberņā, bet līdz arestam dzīvojis Gorkijā Krievijā. Arestēts 1937. gadā, nošauts 1938. gada 2. aprīlī.
- ⁶⁷ *Bushlat* (krievu val.) – jūrnieka pusmēteli.
- ⁶⁸ Diezgan zīmīgs 201. latviešu strēlnieku divīzijas personālsastāva papildinājumu raksturojums, it sevišķi kopš 1942. gada vasaras. Laikā, kad bija izsīkušas no Latvijas evakuējušos latviešu un citu tautību iedzīvotāju rezerves, divīziju sāka papildināt ar Krievijas latviešiem, kuru senči tās teritorijā esošajās latviešu kolonijās (piemēram, Baškīrijā) dzīvoja kopš 19. gadsimta nogales. Jāatzīmē, ka atsevišķos gadījumos Krievijas latviešus mobilizēja jau 1941. gada septembrī (galvenokārt Krievijā dzīvojušās latviešu tautības militārpersonas, iemesls – komandējošā sastāva komplektēšanas problēmas).
- ⁶⁹ Darbība risinās 1942. gada rudenī.
- ⁷⁰ Ļeņingradas blokādes laikā (1941–1944) Lādogas ezers bija vienīgais ceļš, kas savienoja pilsētu ar pārējo Krieviju. Šo ceļu sauca par “Dzīvības ceļu” (*Doroga zhizni*).
- ⁷¹ 1942. gada 25. septembra ziņojumā VK(b)P CK sekretāram Andrejam Andrejevam (*Andrej Andreev*, 1895–1971) J. Kalnbērziņš un V. Lācis rakstīja, ka Komi APSR atrodas vairāki tūkstoši no Latvijas PSR izsūtīto cilvēku. No šo personu vidus daļa varētu tikt nosūtīta uz 1. atsevišķo Latvijas strēlnieku rezerves pulku. Savukārt 1943. gada 9. februāra ziņojumā LK(b)P CK Kara daļas vadītājam Eduardam Kusinam rezerves pulka komandieris Jevgeņijs Meija (1898–1968) ierosināja 201. latviešu strēlnieku divīzijas papildināšanai izmantot arī 1941. gada 14. jūnijā izsūtītos un Krasnojarskas novada ieslodzījuma vietās esošos Latvijas iedzīvotājus. Tomēr sīkākās ziņas par to, vai 1941. gadā izsūtītie ir papildinājuši 201. latviešu strēlnieku divīziju, nav atrastas. Sk.: Riekstiņš. Latvijas iedzīvotāju mobilizācija, 417. lpp.
- ⁷² Pirmās grūtības ar papildināšanu sākās jau pēc Maskavas kaujām 1942. gada janvārī, kad divīzija bija zaudējusi apmēram pusi personālsastāva. Tieši tad divīziju sāka papildināt ar citu tautību PSRS iedzīvotājiem. Kārlis Gerķis, kurš tolaik atradās hospitālī, 3. februārī par divīzijas papildināšanu rakstīja: “Mūsu divīzija atrodas atpūtā un tika papildināta ar rezerves bataljonu un ar latviešiem no Ļeņingradas frontes, bet tak ar tomēr latviešu maz, tad arī esot piedoti daudz krievu” (201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīra Kārļa Gerķa vēstule sievai, 03.02.1942. *LNA-LVA*, 185–5–195, 26.–26. lp. o.p.). Turpmākajā kara gaitā divīzijas vadība rakstīja LK(b)P CK vadībai vēstules, kurās, piemēram, norādīja, ka “ir uzņemts pārāk straujš kurss uz rusifikāciju. Cilvēki ir aizmursuši, ka tā ir Latvijas divīzija” (sk.: 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandiera Jāņa Veikina vēstule Latvijas PSR Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāram Jānim Kalnbērziņam [krievu val.], 21.05.1942. *LNA-LVA*, PA-101–4–3, 9.–11. lp., šeit 9. lp.), tādējādi mudinot maksimāli “savākt” visus karadienestam derīgos latviešus ne tikai no aizmugures, bet arī citām Sarkanās armijas vienībām. Tomēr arī tas nepalīdzēja noturēt latviešu karavīru īpatsvaru divīzijā, jo 1943. gada 8. marta ziņojumā Ziemeļrietumu

frontes komandierim maršalam S. Timošenko J. Kalnbērziņš un V. Lācis rakstīja: “Ar katru dienu papildināt latviešu divīziju mums kļūst arvien grūtāk, jo visi no Latvijas PSR evakuētie karadienestam derīgie pilsoņi atrodas divīzijā vai rezerves pulkā.” Sk.: Latvijas PSR Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāra Jāņa Kalnbērziņa un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča ziņojums Ziemeļrietumu frontes komandierim Semjonam Timošenko (*Semen Timoshenko*) [krievu val.], 08.03.1943. LNA-LVA, PA-101-5-2, 25. lp.

⁷³ Fricis – ikdienā lietots vācu armijas karavīra apzīmējums.

⁷⁴ Sk. 63. atsauci.

⁷⁵ Saīsinājums no *komandīr batal'ona* (krievu val.) – bataljona komandieris.

⁷⁶ J. Bērziņš raksta par Latvijas teritorijā 1941. gada jūnijā nenotikušo mobilizāciju. PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1941. gada 22. jūnijā izsludinātā mobilizācija Latvijā nenotika, kaut arī PSRS aizsardzības tautas komisārs Semjons Timošenko (1895–1970) telegrammu par mobilizācijas sākšanu 1941. gada 23. jūnijā dienu iepriekš bija nosūtījis arī LK(b)P CK sekretāram Jānim Kalnbērziņam. Vēsturnieks Jānis Riekstiņš uzskata, ka “tas bija saistīts ne tik daudz ar vācu karaspēka straujo virzīšanos uz priekšu kā ar PSRS valdošo aprindu neuzticēšanos “jauno republiku” iedzīvotājiem”. Sk.: Riekstiņš. Latvijas iedzīvotāju mobilizācija, 416. lpp.

⁷⁷ 1941. gada 29. vai 30. jūnijā tika izdots rīkojums atvaļināt no 24. teritoriālā korpusa lielāko daļu komandieru, seržantu, karavīru, kuri bija Latvijas pilsoņi. Pamatojums tam bija masveida dezertēšana no lietuviešu un latviešu korpusiem un secinājums, ka daļa jauno republiku pilsoņu izrādījušies politiski nedroša. Kā atzīmē vēsturnieks V. Savčenko, “nepārtrauktais aizdomīgums, masveida represijas ne vien morāli nomāca cilvēkus, bet arī daudzos gadījumos, kā parādīja turpmākie notikumi, noveda viņus jaunās iekārtas ienaidnieka pusē. Demobilizējot komandiera personālsastāva galveno daļu, neuzticība tika izteikta arī tiem komandieriem un karavīriem, kuri gribēja palikt Sarkanajā armijā” (sk.: Vasīlijs Savčenko (1989). 24. strēlnieku korpusa liktenis. *Padomju Latvijas Komunisti*, 2, 63.–70. lpp., šeit 69. lpp.). Pavisam 1941. gada 29. jūnijā tika demobilizēts vairāk nekā 2000 karavīru: 600 virsnieku un 1400 seržantu un ierindnieku. Piemēram, A. Zaķis no Limbažiem, kurš tajā laikā atradās Litenē un dienēja ložmetējnieku rotā par rakstvedi, stāsta, ka pēc ziņas par kara sākšanos nonācis Carnikavas–Lilastes poligonā, kur klāt nākuši jauniešaucami no Padomju Savienības. Tad sekojis atpakaļceļš uz Cēsīm, Ranku, Drustiem: “Drustos pēc pusdienām visus nostādīja un izsauca daudzus karavīrus no ierindas, un paziņoja: jūs tiekat no armijas atbrīvoti. Pēc dažām minūtēm daļa sarokojās un aizsoļoja tālāk. Laukumā palika karavīri bez dokumentiem, kuri drīz vien izklīda kur katrs.” A. Zaķis atzīst, ka 30. jūnijā notika, burtiski, latviešu karavīru padzīšana no korpusa. Kā viņš atceras, tad “nolasīja it kā Baltijas kara apgabala pavēli, kuras pilnu tekstu nekur nevar atrast, un – lasieties, kur jūs gribat.” Sk.: E. Avotkalns, P. Ceriņš, A. Zaķis. Palikušo vārdā. *Ciņa*, 13.10.1988., 3. lpp.

⁷⁸ Fjodors Kuzņecovs (*Fedor Kuznetsov*, 1898–1961) – ģenerālpulkvedis, no 1940. gada decembra Baltijas kara apgabala karaspēka komandieris.

⁷⁹ Pjotrs Kļenovs (*Petr Klenov*, 1894–1942) – ģenerālleitnants, no 1940. gada jūlija Baltijas kara apgabala štāba priekšnieks. No kara sākuma Ziemeļ-

rietumu frontes štāba priekšnieks. 1941. gada 1. jūlijā atstādināts no amata, 11. jūlijā arestēts. 1942. gada 13. februārī piespriests augstākais soda mērs, nošauts tā paša gada 23. februārī.

- ⁸⁰ Saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes 1943. gada 6. janvāra dekrētu Sarkanajā armijā tika ieviestas jaunas atšķirības zīmes – uzpleči. Ar PSRS Aizsardzības tautas komisariāta 1943. gada 15. janvāra pavēli tika apstiprināta uzpleču forma un krāsas, atšķirības zīmes amatiem un karaspēku emblēmas. Piemēram, ierindniekiem un virsniekiem tika ieviesti divu veidu uzpleči: lauka un ikdienas. Lauka uzpleči tika nēsāti uz ikdienas – lauka formas, kad tā tika izmantota kā lauka. Ikdienas uzpleči tika nēsāti uz parādes formas un ikdienas – lauka formas, kad pēdējā tika izmantota kā ikdienas. Jāatzīmē, ka cariskās Krievijas armijā uzpleči pirmo reizi tika ieviesti: uz viena pleca 1763. gadā, uz abiem – 1801.–1809. gadā. Tie tika nēsāti līdz 1918. gada februārim – Sarkanās armijas izveidošanai.
- ⁸¹ Augusts Kirhenšteins (1872–1963) – LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs (1940–1952).
- ⁸² Sniegt raportu – ziņot.
- ⁸³ Jānis Veikins (1897–1979) – pulkvedis, no 1942. gada ģenerālmajors, no 1941. gada augusta līdz decembrim un no 1942. gada maija līdz decembrim 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandieris.
- ⁸⁴ Detlavs Brantkalns (1898–1979) – ģenerālmajors. No 1942. gada decembra līdz 1944. gada jūnijam 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandieris, pēc tam līdz Vācijas–PSRS kara beigām 130. latviešu strēlnieku korpusa komandieris.
- ⁸⁵ 201. latviešu strēlnieku divīzijas pavēlniecības (divīzijas komandiera, politdaļas priekšnieka, štāba priekšnieka u.c.) nomaiņas apstākļi 1942. gada decembrī joprojām ir viens no neskaidrākajiem notikumiem divīzijas darbībā. No 1942. gada 28. novembra līdz 16. decembrim norisa kauju par Rosinu un Simonovu pirmais posms, bija jāatvirza pretinieks (vācu armija) un jāsavienojas ar 1. trieciēnarmiju. Kauju divīzija uzsāka aptuveni 11 000 cilvēku sastāvā. Kauju laikā 201. latviešu strēlnieku divīzija zaudēja vairāk nekā 5100 karavīru (ievainotie un kritušie), tas ir, pusi no divīzijas skaitliskā sastāva. Divīzijas virspavēlniecībai tika pārņemta nespēja koordinēt kājnieku, tanku un artilērijas darbību. Neveiksmi sekmēja arī sliktie laikapstākļi un nenosēgtie pulku flangi. Sekmju trūkumā tika vainots arī divīzijas politiskais aparāts, kas neesot izrādījis nepieciešamo ietekmi uz kaujas gaitu. Uzbrukuma otrā kārtā sākās 23. decembrī. Pēc Ziemeļrietumu frontes Politpārvaldes priekšlikuma izveidotā LK(b)P CK un Latvijas PSR TKP pārstāvju komisija (sastāvā K. Mahaņko, N. Vanags un LK(b)P CK sekretārs Žanis Spure) 1942. gada decembrī konstatēja, ka divīzijas komandieris J. Veikins kauju vadījis virspusēji, nestrādājis ar personālsastāvu, pulku komandierus nesavācis, ar tiem nekonsultējies, atrodoties kaujas apstākļos, pulku komandieri bieži nezinājuši, ko no viņiem prasa. Kadri divīzijā tiekot atlasīti nevis pēc prasmēm, bet citām nezināmām īpašībām: “Ģenerālmajors Veikins necieš pat norādes par kļūdām vai nepilnībām.” J. Veikinam pārmeta nespēju sastrādāties ar padotajiem un to, ka viņš nepareizi saprot, ko nozīmē būt Latviešu divīzijas priekšniekam. “Bieži, par spīti daudzkārtējiem CK aizrādījumiem, viņš atzīmē, ka Latvijas divīzija ieņem sevišķu vietu un ka it kā līdz ar

- armijas pavēlniecības viņam ir jāpilda LK(b)P CK direktīvas, kura neļaus divīzijai darīt pāri.” Tika izteikts priekšlikums piedāvāt PSRS tautas komisāram kadru jautājumos nomainīt divīzijas komandieri ar citu personu – noteikti latvieti. (Sk.: Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas pārstāvja Mahaņko (*Makhan'ko*) ziņojums Latvijas PSR Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāram Jānim Kalnbērziņam un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim [krievu val.], 03.01.1943. *LNA-LVA*, PA-101-5-2, 1.-3. lp.) No 1943. gada 2. janvāra divīzijas komandieris bija Detlavs Brantkalns, kas karavīriem šķita ļoti enerģisks, ar personisko drosmi apveltīts komandieris. Viņš arī izmainīja divīzijas vadības stilu.
- ⁸⁶ Ārons Zeligmans (1915–1955) – feldšeris, 121. gvardes strēlnieku pulka sanitārā vada komandieris.
- ⁸⁷ *Shalash* (krievu val.) – telts, ko kara apstākļos parasti būvēja no egļu zariem.
- ⁸⁸ Zirga gaļa pārtikas trūkuma apstākļos bija viens no tradicionālākajiem pārtikas produktiem ne tikai starp divīzijas, bet visas Sarkanās armijas karavīriem kara laikā. 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīriem iešana “zirga gaļas medībās” sevišķi raksturīga bija 1942. gada pavasarī, kad divīzija atradās daļēji aplenkumā Staraja Rusas rajonā un kad visai tipiskas bija šādas ainas: “Komisārs pateica vienam karavīram – aizej paskaties, liekas, mūsu Vasjka [zirgs] saslimis, vai nevajag viņu nokaut. Un izrādījās, ka Vasjka ir “saslimis”, un to nokāva un izvārija.” Sk.: 201. latviešu strēlnieku divīzijas vecākā politiskā vadītāja Kārļa Neihofera atmiņas [krievu val.], 09.1942. *LNA-LVA*, PA-301-1-16, 34.-40. lp., šeit 37. lp.
- ⁸⁹ Haubice – stāvuguns artilērijas ierocis.
- ⁹⁰ Purva divīzija – šādu neoficiālu nosaukumu bijušo 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīru vidū divīzija ieguva, 20 mēnešus cīnoties dienvidos un dienvidrietumos no Staraja Rusas – Ilmeņa ezera zemienē, kur aptuveni 70% bija purvi, pārpuvoti meži, upes un no kokiem salikti ceļi. Šajā apvidū divīzija uzturējās no 1942. gada februāra līdz 1943. gada oktobrim, kad tā tika iekļauta 2. Baltijas frontes 22. armijas sastāvā. Atmiņu par 1943. gadu 7. lapaspusē J. Bērziņš arī raksta, ka, “tā kā neviens no mums nezina, kur šobrīd atrodas mūsu divīzija, kaut gan visi piekrita viedoklim, ka kaut kur pie Staraja Rusas purva kūrortā, bet daži pat pauda viedokli, ka runāja, ka esot kļūda, ka mūsu divīzija nosaukta par gvardes divīziju, ka pareizāk būtu saukt par purva, tā kā mēs līdz šim karojām no viena purva uz otru un vienmēr nepārprotami sēdējām un mirkām purvā, bet fricis, kā par spīti, sēdēja sausumā uz paaugstinājuma”.
- ⁹¹ Izteiciens *Grob s muzykoi na troikh* (krievu val.).
- ⁹² Sormova (*Sormovo*) – Nižņijnovgorodas pilsētas rajons.
- ⁹³ Pēc 1942. gada decembra kaujām 1943. gada 1. janvārī 201. latviešu strēlnieku divīzijā ierindā bija tikai aptuveni 5000 karavīru. 121. pulkā 1943. gada 20. janvārī bija tikai 428 cilvēki, savukārt 23. janvārī pulkā bija 313 cilvēki. Vienīgajā strēlnieku rotā 25 cilvēki. Situācija uz īsu laiku uzlabojās februārī, jo pēc vairākkārtējas papildinājuma saņemšanas pulkā bija 1389 cilvēki (23. februārī). Tomēr dažas dienas vēlāk – 27. februārī pulkā atkal bija tikai 617 cilvēki. Situācija nemainījās arī martā, jo 18. martā, kad pulks tika izvests no kaujas, tajā bija 617 cilvēki. Sk.: Pulka kaujas

- darbības žurnāls [krievu val.], 16.01.–17.03.1943. *Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrijas Centrālais arhīvs*, 121. gvardes strēlnieku pulka fonds, 1. apraksts, 38. lieta, 1.–48. lp., šeit 10., 13., 23., 28., 48. lp.
- ⁹⁴ Panfilova divīzija – 316. Režicas strēlnieku divīzija (vēlāk 8. gvardes), nosaukta ģenerālmajora Ivana Panfilova (*Ivan Panfilov*, 1892–1941) vārdā. Tā cīnījās Ziemeļrietumu–Kaļiņinas frontē. Divīzija piedalījās cīņās arī pret vācu armijas Demjanskas grupējumu (16. vācu armijas 2. korpusu), pie Lovatas upes, arī Rīgas operācijā.
- ⁹⁵ Jāņem vērā, ka pēc kara sākšanās uz frontes aizmuguri Krievijā evakuējās pietiekami daudz inteliģences pārstāvju, kam bija augstākā izglītība vai pabeigta vidējā izglītība. Piemēram, mākslinieki, rakstnieki, ārsti. Dažādās kara laika 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīru aizpildītās anketās starp valodu prasmēm dominē ne tikai latviešu un krievu valoda, bet arī ebreju, vācu, franču, poļu.
- ⁹⁶ *Minrota* (krievu val.) – mīnmetējnieku rota.
- ⁹⁷ Komandpunktā.
- ⁹⁸ Saīsinājums no *vremennoispolniaiushchii dolzhnost'* (krievu val.) – pagaidu pienākuma izpildītājs.
- ⁹⁹ *Vystrel* (krievu val.) – šāviens. Sarkanās armijas komandējošā sastāva augstākie taktikas kvalifikācijas celšanas kursi. Skola izveidota 1918. gadā, darbojas arī mūsdienās.
- ¹⁰⁰ Hansis Šponbergs (1896–1982) – pulkvedis, 1. atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka komandiera vietnieks (no 1941. gada janvāra), komandieris (no 1942. gada septembra), 121. strēlnieku pulka komandieris (no 1944. gada novembra).
- ¹⁰¹ Lai saimniecības vadā būtu, kur dzīvot, vairāki karavīri devās uz vācu armijas atstāto teritoriju nojaukt un pārnest tur esošās būves.
- ¹⁰² Fragments ir ne tikai liecība par kara tribunāla sēdi, bet vēl viena liecība par karavīra tiesāšanu dienasgrāmatas rakstīšanas dēļ. 1943. gada 16. martā 201. latviešu strēlnieku divīzijas sevišķā daļa par pretpadomju aģitāciju un gatavošanos dezertēt arestēja Vladimiru Kovaļevski. 1975. gada iesniegumā LPSR Augstākās Padomes Prezīdijam redzams, ka V. Kovaļevskis bijis 45. izlūku rotā. Martā, pārnākot no kāda smaga izlūku gājiena, viņš sastrīdējies ar biedriem. Pret viņu izvirzīta apsūdzība par neatļauti rakstītu un glabātu dienasgrāmatu, lai to it kā nodotu ienaidnieka (vāciešu) rokās. Sk.: 201. latviešu strēlnieku divīzijas karavīra Vladimira Kovaļevska krimināllieta [krievu val.], 16.03.1943.–06.06.1975. *LNA-LVA*, 1986–2–P-5177, 1.–117. lp.
- ¹⁰³ Izteiciens *Chugunnyi kotel glinianomu gorshku ne tovarishch* (krievu val.).
- ¹⁰⁴ Izteicieni: *Ne v svoi sani ne sadis'*; *Rubi derevo po plechu, a zhenu beri po znati* (krievu val.).

Atmiņas publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Ilze Jermacāne